

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA HUDBY

Mgr. Lenka Gálisová

Autoreferát dizertačnej práce

**DIVADLO FÓRUM V PROCESE RESOCIALIZÁCIE
DROGOVO ZÁVISLÝCH**

na získanie akademického titulu

Philosophiae doctor (PhD.)

doktorandského štúdia

v študijnom odbore učiteľstvo a pedagogické vedy

v študijnom programe Pedagogika hudobného a hudobno-dramatického umenia

Nitra 2020

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA HUDBY

Mgr. Lenka Gálisová

Autoreferát dizertačnej práce

**DIVADLO FÓRUM V PROCESE RESOCIALIZÁCIE
DROGOVO ZÁVISLÝCH**

na získanie akademického titulu

Philosophiae doctor (PhD.)

doktorandského štúdia

v študijnom odbore učiteľstvo a pedagogické vedy

v študijnom programe Pedagogika hudobného a hudobno-dramatického umenia

Nitra 2020

Dizertačná práca bola vypracovaná v dennej forme doktorandského štúdia na Katedre hudby Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Doktorand: **Mgr. Lenka Gálisová**

Školiace pracovisko: Katedra hudby
Pedagogická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Dražovská cesta č. 4, 949 01 Nitra

Školiteľ: **prof. PhDr. Pavol Smolík, ArtD.**
Katedra hudby
Pedagogická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Oponenti: **prof. PhDr. Eva Szórádová, CSc.**
Katedra hudby
Pedagogická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

doc. Mgr. Radek Marušák
Katedra výchovnej dramatiky
Divadelná fakulta
Akadémia múzických umení v Prahe

Mgr. art. Adam Kavec, PhD.
Súkromné konzervatórium Dezidera Kardoša v Topoľčanoch

Autoreferát bol rozoslaný: 30.06.2020

Obhajoba dizertačnej práce sa koná **18.08.2020 o 11,30 hod.** pred komisiou pre obhajobu dizertačnej práce v študijnom odbore doktorandského štúdia učiteľstvo a pedagogické vedy v študijnom programe Pedagogika hudobného a hudobno-dramatického umenia, vymenovanou predsedom odborovej komisie na Pedagogickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Predseda odborovej komisie: prof. PhDr. Eva Szórádová, CSc,
Katedra hudby
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Dražovská cesta č. 4, 949 01 Nitra

OBSAH

Úvod	5
1 Štruktúra dizertačnej práce.....	8
2 Realizácia výskumu o Divadle fórum v procese resocializácie drogovu závislých	9
2.1 Teoretické východiská k skúmanej problematike.....	9
2.2 Výskumný problém.....	9
2.3 Ciele a úlohy výskumu	10
2.4 Výskumné otázky	10
2.5 Výskumný súbor	11
2.6 Metódy výskumu	11
2.7 Metodika a fázy výskumu.....	12
2.8 Výsledky výskumu a ich interpretácia	17
2.8.1 Vyhodnotenie dotazníka	17
2.8.2 Vyhodnotenie pozorovania a expresívnej interpretácie	19
2.8.3 Vyhodnotenie obsahovej analýzy textov	27
2.9 Interpretácia výskumných otázok	29
Záver	31
Summary	33
Výber z použitej literatúry.....	35
Vedecká, publikačná a umelecká činnosť doktoranda.....	37

Úvod

Divadlo fórum je divadelná forma vytvorená Augustom Boalom v 70. rokoch 20. storočia v Južnej Amerike. Vychádza z koncepcie *Divadla utláčaných*, ktoré sa zaoberá problematikou útlaku a nachádzaním ciest ako sa z neho vyslobodiť. Aj napriek obmedzujúcim podmienkam, ktoré sprevádzali Boalovu činnosť, rozvíjal svoju divadelnú prax po Južnej Amerike i Európe. Hoci sa princípy *Divadla fórum* začali postupne šíriť do sveta, na Slovensku viac-menej absentuje. V súvislostiach slovenskej umeleckej tvorby začalo využívať niektoré formy *Divadla utláčaných* vo výraznejšej miere len občianske združenie pod názvom *Divadlo bez domova*, ktoré pracuje s marginalizovanými skupinami.

V práci sa budeme venovať aplikácii formy *Divadlo fórum* v procese resocializácie drogovzo závislých. Problematika drogových závislostí je čoraz aktuálnejšia. Obrovské množstvo závislých, ale aj diferenciácia foriem závislostí je alarmujúcou výzvou pre súčasnú spoločnosť. V centre jej úsilia zvládnuť túto krízu stojí závislý človek, ktorého osud nie je čisto individuálny, ale je prepojený s jeho okolím v zložitých sociálnych väzbách. U jedinca závislého od psychoaktívnych látok dochádza k výrazným zmenám vo vnímaní sveta, ktoré sa odrážajú v oblasti jeho sociálnych charakteristík. Pokiaľ sa má jeho aktuálny stav zmeniť, musí prejsť resocializáciou.

Súčasný stav skúmanej problematiky

Forma *Divadlo fórum* sa začala kryštalizovať už počas rokov 1956 až 1971, keď začal Augusto Boal pracovať ako režisér v divadle *Aréna* v São Paule. V roku 1973 napísal svoju prvú knihu pod názvom *Theatre of the Oppressed*. V roku 1992 publikoval svoje druhé dielo *Games for Actors and Non-Actors*, v ktorom oboznamuje čitateľa s teóriou a praxou *Divadla utláčaných*. V roku 1995 vydal tretiu knihu *The Rainbow of Desire*, v ktorej sa zaoberá psychoterapeutickým využitím svojich divadelných foriem. Na Slovensku odborné texty o *Divadle Fórum* prakticky absentujú. Vieme o projekte *Terra-arte*, realizovanom v roku 2015 na rôznych miestach s klientmi Diagnostického centra pre mládež v Záhorskej Bystrici, ktorý bol súčasťou výskumu v rámci diplomovej práce Eriky Strečkovej (*Dramatika v procese socializácie*). Súčasný podnet *Divadla fórum* v Českej republike vykresľuje publikácia Marie Pavlovskej a Lenky Remsovej *Jak na Divadlo fórum* (2006).

Pri práci s klientmi, ktorí sú drogovzo závislí, sa veľmi často využívajú postupy vedúce k zvýšeniu sociálnych kompetencií, ktoré môžu byť dôsledkom závislosti narušené. Jedným z prostriedkov vedúcich k sebaujedeniu a uvoľneniu emócií je muzikoterapia, a tiež dramatoterapia. Témy týkajúce sa muzikoterapie sú najviac rozvinuté v publikáciách Jaroslavy Gajdošíkovej Zeleiovej. Je autorkou práce *Muzikoterapia – dialóg s chvením*

(2002). Okrem muzikoterapie sa pri práci s ľuďmi trpiacimi psychickými problémami vo veľkej miere využíva aj dramaterapia. Na Slovensku existuje literatúra, ktorá slúži nielen ako učebný materiál pre študentov liečebnej pedagogiky, ale je určená aj pre širšiu verejnosť ako podklad na získanie, prípadne doplnenie a rozšírenie poznatkov o využití divadelných prvkov v tejto oblasti. Ide konkrétne o publikáciu Kataríny Majzlanovej s názvom *Dramatoterapia v liečebnej pedagogike* (2004). Otázkami dramaterapie sa zaoberá aj odborník v oblasti špeciálnej pedagogiky Milan Valenta. Jeho publikácia *Dramatoterapie* (2007) je akousi praktickou príručkou, ktorá sa zameriava najmä na dramatoterapeutické techniky využiteľné v praxi.

Problematika dramatickej výchovy je podrobnejšie rozpracovaná v publikáciách Josefa Valentu – *Kapitoly z teorie výchovné dramatiky* (1994), *Metody a techniky dramatické výchovy* (2008). Tému dramatickej výchovy rozoberá aj Eva Machková vo svojich publikáciách s názvom *Jak se učí dramatická výchova* (2012), *Metodika dramatické výchovy* (2015) a *Dramatika, hra a tvořivost* (2017).

Z oblasti psychológie je možné oprieť sa o publikácie Ľuby Končerkovej (*Vývinová psychológia*, 2010) a Marie Vagnerovej (*Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*, 2007). Pohľad na praktickú stránku sociálnej práce s rôznymi cieľovými skupinami pertraktuje Oldřich Matoušek et al. v publikácii *Sociální práce v praxi* (2005).

K literatúre týkajúcej sa drogových závislostí patria aj publikácie Kamila Kalinu et al. *Základy klinické adiktologie* (2008), *Klinická adiktologie* (2015), *Terapeutická komunita (Obecný model a jeho aplikace v léčbě závislostí)*, 2008). Práci s marginalizovanými skupinami sa venuje organizácia *Divadlo bez domova*, ktorého súčasťou sú aj ľudia s psychickými chorobami či bývalí väzni.

Predmet a cieľ práce

Predmetom dizertačnej práce je forma *Divadlo fórum* a resocializácia drogovovo závislých.

Hlavným cieľom práce je charakterizovať možnosti využitia formy *Divadlo fórum* obohatenej o hudobnú zložku v procese resocializácie drogovovo závislých. Cieľ sme zatriedili do troch typov (podľa Švaříček, Šedřová, 2007)¹:

– Intelektuálny cieľ: charakterizovať spôsoby aplikácie postupov tvorivej dramatiky v resocializačnom procese.

¹ ŠVAŘÍČEK, R. – ŠEĎOVÁ, K. et al. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007. s. 63. 384 s.

– Praktický cieľ: overiť ako sa dajú získané poznatky aplikovať v oblasti protidrogovej primárnej prevencie.

– Personálny cieľ: obohatiť vedomosti a skúsenosti autorky v danej oblasti a rozšíriť tak možnosti jej ďalšieho pedagogického pôsobenia.

Z uvedeného cieľa vyplynuli nasledovné úlohy:

1. Načrtnúť problematiku drogových závislostí, popísať ich vznik a vývoj.
2. Predstaviť možnosti využitia hudobno-dramatických aktivít ako jedného z prostriedkov resocializácie drogových závislých.
3. Objasniť historické okolnosti vzniku *Divadla utláčaných* s akcentom na *Divadlo fórum*.
4. Poukázať na potenciál formy *Divadlo fórum* obohatenej o hudobnú zložku v procese resocializácie drogových závislých.
5. Realizovať výskum s drogovými závislými: overiť v praxi, ako pôsobí forma *Divadlo fórum* obohatená o hudobnú zložku v procese ich resocializácie.

Koncepcia a metódy práce

Práca je rozčlenená do štyroch kapitol. V prvej kapitole sa budeme zaoberať drogovými závislosťami, rizikom spojeným s užívaním návykových látok, významom liečby drogových závislých a špecifikami terapeuticko-komunitnej práce. Charakterizujeme Národnú protidrogovú stratégiu Slovenskej republiky na obdobie rokov 2013 – 2020. V druhej kapitole sa budeme zaoberať resocializáciou, pričom poukážeme na možnosti hudobno-dramatických aktivít v tejto oblasti. Tretia kapitola prinesie pohľad na formu *Divadlo fórum*, ktorá vychádza z koncepcie Augusta Boala *Divadlo utláčaných*. Štvrtá kapitola obsahuje empirickú časť dizertačnej práce.

V teoretickej časti dizertačnej práce využijeme literárnu metódu. Spracované poznatky nám poslúžia ako teoretický podklad pre výskumnú časť dizertačnej práce, v ktorej budeme pracovať s nasledovnými metódami: štandardizovaný dotazník HO-PO-MO, priame a nepriame pozorovanie, obsahová analýza textov, metóda expresívnej interpretácie a matematicko-štatistická metóda.

Predpokladaný prínos poznatkov pre prax

Práca má ambíciu štúdiom problematiky drogových závislých, poukázaním na resocializačný potenciál formy *Divadlo fórum* a jeho overením v rámci praktického výskumu zjednodušiť návrat narkomanov do spoločnosti.

1 Štruktúra dizertačnej práce

ÚVOD	6
1 DROGOVÁ ZÁVISLOSŤ AKO INDIVIDUÁLNY I CELOSPOLOČENSKÝ ĽUDSKÝ PROBLÉM	16
1.1 Vznik a vývoj závislosti	16
1.2 Možnosti liečby drogozo závislých	19
1.3 Terapeutické komunity ako jeden z predpokladov úspešnej liečby	21
1.3.1 <i>K histórii terapeutických komunit</i>	22
1.3.2 <i>Ciele a úlohy liečby</i>	23
1.3.3 <i>Vzťah terapeuta a klienta ako významný činiteľ motivácie</i>	24
1.4 Adiktologická starostlivosť v procese liečby drogozo závislých	27
1.5 Formy prevencie proti drogovým závislostiam	29
1.6 Národná protidrogová stratégia Slovenskej republiky na roky 2013 – 2020	31
2 RESOCIALIZÁCIA	35
2.1 Resocializácia – predpoklad pre úspešné zaradenie sa do spoločnosti	35
2.2 Hudobno-dramatické aktivity ako jedna z foriem resocializácie drogozo závislých	37
2.3 Špecifiká resocializácie na konci 20. a začiatku 21. storočia	40
2.3.1 <i>Resocializácia drogozo závislých prostredníctvom formy Divadlo fórum</i>	48
3 DIVADLO FÓRUM AKO PROSTRIEDOK PRÍSTUPU K RESOCIALIZÁCI	50
3.1 Podnety Augusta Boala k vytvoreniu Divadla utláčaných	50
3.1.1 <i>Špecifiká divadelnej práce Augusta Boala</i>	51
3.2 Divadlo fórum ako jedna z foriem Divadla utláčaných	56
3.3 Systém Divadla fórum	57
3.4 Joker a jeho úloha v Divadle fórum	58
4 REALIZÁCIA VÝSKUMU O DIVADLE FÓRUM V PROCESE RESOCIALIZÁCIE DROGOVO ZÁVISLÝCH	60
4.1 Teoretické východiská k skúmanej problematike	60
4.2 Výskumný problém	60
4.3 Ciele a úlohy výskumu	61
4.4 Výskumné otázky	61
4.5 Výskumný súbor	62
4.6 Metódy výskumu	64
4.7 Metodika a fázy výskumu	67
4.8 Výsledky výskumu a ich interpretácia	79

4.8.1 Vyhodnotenie dotazníka	79
4.8.2 Vyhodnotenie pozorovania a expresívnej interpretácie	84
4.8.3 Vyhodnotenie obsahovej analýzy textov	102
4.9 Interpretácia výskumných otázok	104
ZÁVER	108
Zoznam použitej literatúry	111
Prílohy	118

2 Realizácia výskumu o Divadle fórum v procese resocializácie drogovzo závislých

2.1 Teoretické východiská k skúmanej problematike

Divadlo fórum nachádza svoje uplatnenie predovšetkým v zahraničí. V Českej republike sa stáva nástrojom primárnej prevencie rizikového správania, je ťažiskom niekoľkých vysokoškolských záverečných prác a v nich obsiahnutých výskumov. Okrem toho je súčasťou výučby na niektorých vysokých školách v Českej republike.

Na Slovensku sa problematika *Divadla fórum* objavuje aj ako projekt organizovaný pod záštitou Komenského inštitútu. Stáva sa inšpiratívnym zdrojom pre pedagógov a na základe jeho realizácie vznikla metodická príručka *Divadlo fórum krok za krokom*. Projekt sa zaoberá problémami v slovenskom školstve. Práci s narkomanmi sa venuje občianske združenie *Divadlo bez domova*, ktoré v rámci svojej činnosti pracuje okrem iného aj s formami *Divadla utláčaných*.

Teoretické zdroje, ktoré nám poskytnú náhľad do skúmanej problematiky, sú dôkazom, že v prostredí psychiatrie pri práci s narkomanmi absentuje zapojenie resocializačných modelov v zmysle pedagogického pôsobenia s využitím umenia ako prostriedku kontaktu. Uvedené skutočnosti sa pre nás stali podnetom pre realizáciu výskumnej časti dizertačnej práce.

2.2 Výskumný problém

Náš výskum sa dotýka procesu resocializácie a uvedomujeme si, že ide o široký pojem, ktorý v sebe zahŕňa viacero oblastí. Preto sme si vytýčili tri konkrétne sféry, na ktoré sme sa sústredili, a to sféru hodnôt, motívov a postojov. Pri zbere dát a vyhodnotení sme zvolili dotazníkovú metódu, konkrétne HO-PO-MO dotazník, ktorý sa svojím obsahom zameriava práve na spomínané kritériá.

Výskumný problém sme sformulovali vo forme otázky: *Ako vplýva Divadlo fórum na zmenu hodnotového systému drogovzo závislých?*

2.3 Ciele a úlohy výskumu

Hlavným cieľom výskumu je aplikovať a overiť postupy formy *Divadlo fórum* pri práci s narkomanmi v procese ich resocializácie.

Čiastkovým cieľom je zistiť, do akej miery vplýva aplikácia *Divadla fórum* na zmenu hodnôt, motívov a postojov drogovu závislých.

Z uvedených cieľov nám vyplynuli nasledovné úlohy:

- uskutočniť so šiestimi skupinami hudobno-dramatické aktivity, ktorých završením bola realizácia hudobno-dramatického projektu *Divadlo fórum* pod názvom *Vina nevinná*. Projekt sme vytvorili so študentmi Katedry hudby Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre;
- popísať priebeh jednotlivých stretnutí a vytvoriť videozáznam výsledných inscenačných tvarov;
- vyhodnotiť a interpretovať získané výsledky výskumného procesu.

2.4 Výskumné otázky

Výskumné otázky staviame na základe vedomostí o úspešnom fungovaní formy *Divadlo Fórum* v rámci tvorivej dramatiky nielen v zmysle formálneho vyučovania a prvostupňovej prevencie proti drogovým závislostiam, ale aj pri práci so špecifickými problémovými skupinami. Na základe uvedených poznatkov sme si stanovili nasledovné výskumné otázky:

1. Zlepší sa prostredníctvom aplikácie formy *Divadlo fórum* ponímanie estetických, mravných a sociálnych hodnôt u drogovu závislých?
2. Zvýši sa prostredníctvom aplikácie formy *Divadlo fórum* motivácia drogovu závislých? (Uspokojovanie záujmu, prežívanie prínosu vlastnej snahy pre spoločnosť, prežívanie uznania spolupracovníkov).
3. Zlepšia sa prostredníctvom aplikácie formy *Divadlo fórum* umelecké, mravné a sociálne postoje drogovu závislých?
4. Má využitie hudby v procese *Divadla fórum* v našom výskume vplyv na aktivitu participantov?
5. Je *Divadlo fórum* vhodným prostriedkom pri práci s narkomanmi v procese ich resocializácie?

2.5 Výskumný súbor

Keďže sa náš výskum týka problematiky resocializácie narkomanov, zvolili sme si ako pracovisko Psychiatrickú nemocnicu Philippa Pinela v Pezinku, s ktorou Katedra hudby Pedagogickej fakulty UKF v Nitre v minulosti už spolupracovala. Naším zámerom tak bolo

nadviazať na tento kontakt a overenú spoluprácu. V prípade tohto zariadenia ide o pacientov. V našom výskume však nie je pozornosť sústredená na liečbu, ale na sociálnu stránku – na pacienta nazeráme ako na objekt pedagogického pôsobenia v procese resocializácie. Preto budeme vo výskumnej časti našej práce používať pojem *klient*. Títo klienti sa stali v našom výskume participantmi.

Participant v našom výskume boli klientmi Kliniky drogových závislostí (ďalej len „KDZ“), ktorí tvorili experimentálnu i kontrolnú skupinu. Po konzultácii s odborníkmi zo psychiatrie sme zostavili šesť skupín, pričom sme pri výbere participantov sledovali nasledovné kritéria – pohlavie (muži) a fázu liečby (stredná fáza). Výber vzorky bol stratifikovaný. Každú skupinu tvorili štyria až šiesti participant vo veku 19 – 45 rokov. Pri práci s niektorými skupinami došlo pri posledných stretnutiach k zníženiu počtu zúčastnených participantov. Buď ich prepustili po hrubom porušení režimových pravidiel, alebo podpísali reverz a ukončili liečbu dobrovoľne.

Vzhľadom na skutočnosť, že šlo o klientov, ktorí sa liečili na KDZ, nám boli pri realizácii výskumu k dispozícii aj odborníci – zamestnanci psychiatrickej nemocnice: riaditeľ, ktorý je zároveň psychiatrom, primárka oddelenia KDZ, psychologička a projektová referentka.

2.6 Metódy výskumu

Ako rámcový dizajn výskumnej časti dizertačnej práce sme si zvolili experimentálnu metódu, konkrétne kváziexperiment². V rámci neho sme použili metódy zberu dát – dotazníkovú metódu, ktorej výskumným nástrojom sa stal dotazník. Pracovali sme so štandardizovaným HO-PO-MO dotazníkom, ktorého autorom je Ján Vonkomer. Dotazník nám poslužil na vstupné meranie (pretest, realizovaný na začiatku prvého stretnutia) a výstupné meranie (posttest, realizovaný na konci tretieho stretnutia). Dotazník sa skladá z troch častí, pričom každá z nich sa zameriava na inú oblasť (hodnotová orientácia, postoje k hodnotám a motivačné prostriedky).

Ďalšou metódou, s ktorou sme vo výskume pracovali, bolo pozorovanie³ – priame, ktoré prebiehalo prostredníctvom jednotlivých stretnutí a nepriame, ktoré sa uskutočnilo cez videozáznam. Ten nám pomohol v procese vyhodnocovania stretnutí. Ako výskumný nástroj sme využili aj písanie zápiskov výskumníka z rozhovoru s odborníkom (nerobili sme však

² Kváziexperiment – typ experimentu, pri ktorom sa nepoužíva náhodný výber subjektov (jednotlivé osoby nie je možné náhodne rozdeliť do experimentálnej a kontrolnej skupiny). Jeho snahou je odhaliť príčinné väzby medzi javmi.

³ Pozorovanie – prostredníctvom tejto metódy zberu dát chce skúmatel' opísať, spoznať priestor, v ktorom výskum prebieha a ľudí, s ktorými pracuje.

písomné protokoly). V rámci motivácie k vstupom participantov do procesu *Divadla fórum* sme zvolili metódu expresívnej interpretácie. V našom výskume ide v rámci tejto metódy o interpretačné vstupy participantov na určitý podnet (impulz). V prípade *Divadla fórum* ide o také impulzy, ktoré sa majú stať pre participanta inšpiráciou k vnútornej interpretácii (úvahy, vlastné vyhodnotenie) riešenej situácie a následne k vonkajšej (expresívnej) interpretácii, v rámci ktorej sa môže vyjadriť rozmanitými umeleckými vyjadrovacími prostriedkami, ako napríklad zvukom, slovom, pohybom, farbou a pod. (bližšie Kollárová, 2018).

Popri vyššie uvedených metódach sme využili aj obsahovú analýzu textu, ktorá sa sústreďuje na vyhodnotenie a interpretáciu obsahu rôznych typov a foriem textov.⁴ My sme pracovali s reflexiami od participantov, ktoré nám slúžili ako prostriedok mapovania hodnôt, motívov a postojov. Stali sa hodnotným materiálom pri interpretácii výsledkov nášho výskumu. Pri analýze a vyhodnotení výsledkov sme pracovali s matematicko-štatistickou metódou (percentuálne vyjadrenie). Použité metódy skúmania mali kvalitatívno-kvantitatívny charakter.

2.7 Metodika a fázy výskum

V roku 2019 sme realizovali výskum. Jeho hlavnou fázou výskumu bola realizácia hudobno-dramatických aktivít a šiestich spracovaní (inscenačných tvarov) jedného modelového príbehu na KDZ. Okrem toho sme v tomto štádiu výskumu realizovali a vyhodnotili pretesty a posttesty a porovnali výsledné inscenačné tvary prostredníctvom videozáznamov.

Náš výskum bol v rámci režimu KDZ zaradený pod Dramatoterapiu. S každou skupinou sme sa stretávali trikrát do mesiaca, pričom jedno stretnutie trvalo 90 minút. Vzhľadom na to, že podstatou *Divadla fórum* je aktívna spolupráca divákov na výslednom tvare, v rámci prvých dvoch stretnutí sme s participantmi uskutočnili hudobno-dramatické aktivity ako predprípravu na posledné stretnutie, v ktorom sme realizovali inscenačný tvar podľa rámcového scenára. Pred vytvorením inscenačného tvaru sme oboznámili participantov, že zo stretnutia plánujeme urobiť videozáznam a vzhľadom na nariadenie GDPR sme ich požiadali o podpis *Súhlasu so spracovaním osobných údajov na účel účasti na výskumnom projekte* (súhlas nebol povinný). Videozáznam sa nám podarilo vytvoriť v prípade všetkých skupín s výnimkou štvrtej skupiny.

⁴ GAVORA, P. 2015. Obsahová analýza v pedagogickom výskume. Pohľad na jej súčasné podoby. In *Pedagogická orientace*. 2015, roč. 25, č. 3, s. 345.

V rámci jednotlivých stretnutí s každou skupinou sme zvolili rovnaký postup práce. Pri realizácii záverečného hudobno-dramatického projektu sme brali do úvahy fakt, že sa participanti počas liečby nestretávali s takouto formou interaktívneho divadla. Prostredníctvom hudobno-dramatických aktivít pred vznikom inscenácie sme nadviazali s participantmi kontakt, pričom nám šlo o budovanie dôvery a zredukovanie, prípadne úplné odbúranie ostychu z nového programu. Súčasne sme sa snažili podnietiť ich k sebarealizácii a ku kreovaniu vlastného prejavu. Pri práci s takouto špecifickou skupinou bolo pre nás výzvou motivovať ich k vykonávaniu jednotlivých aktivít. Okrem využitia divadelných prvkov sme do centra pozornosti stavali hudbu. Participantom sme ponúkli širšiu škálu hudobných žánrov, s ktorými sa možno v bežnom živote nestýkajú, resp. takú hudbu nevyhľadávajú. Prostredníctvom hudobno-dramatických aktivít mali možnosť pracovať s hudobnými výrazovými prostriedkami (melódia, rytmus, tempo, dynamika). Tým, že mali možnosť sami si do hudobno-dramatického projektu vybrať hudbu, sme sa snažili rozvíjať ich predstavivosť a ponúknuť im priestor na hľadanie asociácií medzi hudobnými a dramatickými prvkami a postupmi na jednej strane a mimohudobnými javmi na strane druhej (asociácie, pocity). Inšpirovali sme ich teda hľadať prepojenia medzi charakterom danej hudobnej skladby a dramatickými (životnými) situáciami.

Na úvod prvého stretnutia sme sa novej skupine predstavili prostredníctvom interpretácie jednej piesne, čím sme sa snažili znížiť hranicu výskumník – skúmaná vzorka a eliminovať celkové napätie z nového kontaktu. Aplikáciou hudobných ukážok pri realizácii hudobno-dramatických aktivít sme sa usilovali vzbudiť v participantoch väčší záujem a inšpirovať pri vykonávaní jednotlivých aktivít ich sebarealizáciu. Pri výbere hudobných skladieb sme sa snažili siahnuť jednak po autoroch klasickej hudby (Erik Satie, Felix Mendelssohn-Bartholdy, Vítězslav Novák), ako aj súčasnej populárnej hudby (Eminem, Sum41).

Završením hudobno-dramatických aktivít bola realizácia hudobno-dramatického projektu *Divadlo fórum*. Projekt sme realizovali so študentmi Katedry hudby Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, ktorí boli súčasne jeho interpretmi. Šlo o krátky príbeh s názvom *Vina nevinná*. Príbeh sa tematicky dotýka drogovej závislosti. Bol o Petrovi, ktorý si osobné problémy vyrieši po svojom. Dúfajúc, že mu poskytne úľavu dávka drogy, sa napokon dostáva do kolotoča závislosti, z ktorého nenájde cestu von. V tomto kruhu zotráva a postupne začne vykazovať prvé známky závislosti, ktoré sa okrem iného podpisujú aj na jeho osobnom živote a medziľudských vzťahoch. Po problémoch, ktoré sú sprievodným javom abúzu, ho otec vyhodí z domu a súčasne stráca aj svoju priateľku Ad'u. Príbeh sa končí

užitím dávky a metaforickým zobrazením Petrovho konca. Po odohraní príbehu sme spoločne s participantmi analyzovali jednotlivé situácie, dej, postavy, vzťahy medzi nimi a prostredie, v ktorom sa odohrával. Následne sme rozobrali obraz po obraze, pričom v každom obraze participant na základe správania a iných charakteristík prisúdili jednotlivým postavám formou hlasovania nálepku. Na výber mali tri farby – čierna – negatívna, šedá – neutrálna, zelená – pozitívna. Po udelení nálepiek priradili ku každému obrazu jednu hudobnú skladbu, ktorá podľa nich najlepšie vystihla a podčiarkla atmosféru obrazu (opäť prostredníctvom hlasovania). Následne sa hral celý príbeh odznova, teraz už s hudobnými ukážkami, na ktorých sa participant zhodli a s nálepkami, ktoré priradili jednotlivým postavám. Tieto výtvarné a hudobné prvky podfarbili charakteristiku postáv a dotvorili situáciu. Úlohou participantov bolo zasiahnuť do niektorého z obrazov prostredníctvom zvolania „stop!“, pokiaľ mali pocit, že by niektorá z postáv mala konať inak, alebo by mal inak vyzerat' daný obraz. Cieľom bolo modifikovať príbeh tak, aby sa upravili vzťahy medzi postavami a aby sa skončil pozitívne, teda tak, aby Peter nevzal drogu, prípadne aby prijal pomoc od svojich blízkych.

Príbeh sa skladá z piatich obrazov. V prvom obraze mali participant na výber skladby z metalovej hudby, v druhom z klasickej, k tretiemu obrazu boli priradené skladby z oblasti z hip-hopu, k štvrtému pop-punkové piesne a v poslednom, piatom obraze, si mohli vybrať z filmovej hudby. Pri výbere piesní sme zvolili len inštrumentálny podklad, aby spievaný text nepôsobil rušivo. Integráciou hudby do výskumného procesu sme sa snažili rozšíriť hudobnú predstavivosť participantov. Predpokladali sme, že prítomnosť hudby zvýši ich záujem o vykonávanie jednotlivých aktivít a inšpiruje ich zapojiť sa do tvorivého procesu.

Obsah jednotlivých obrazov:

1. obraz – príchod Petra domov, otec telefonuje, pýta sa ho na hokejový tréning, Peter nepočúva, má slúchadlá na ušiach. Otec sa nahnevá a strhne mu ich. Vznikne hádka, Peter odchádza z domu.
2. obraz – stretnutie Petra s dílerom (Jaromírom, ktorý je súčasne jeho kamarátom z hokeja). Peter sa sťažuje na problémy, díler mu ponúka drogu, Peter ju prijíma.
3. obraz – Ad'a a Kamila na autobusovej zastávke. Prichádza Peter, ktorý je k Adi odmeraný, Ad'a nerozumie jeho správaniu.
4. obraz – Ad'a sa strachuje o Petra, spolu s Kamilou ho nájdu zdrogovaného na zastávke. Kamila odchádza, Ad'a chce vziať Petra domov, no ten ju od seba odháňa. Po tom, čo príde domov, jeho otec zistí, že je zdrogovaný a vyhodí ho z domu.
5. obraz – všetky postavy si žijú vo svojom svete, Peter sedí v popredí a dáva si ďalšiu dávku.

V prvom obraze dominujú prvky ako nezáujem, ignorácia, následne konflikt medzi oboma stranami a hádka, ktorá sa končí Petrovým odchodom. Participantí mali na výber metalové skladby od skupín System of a Down – *Toxicity*, Dream Theater – *Untethered Angel* a Rage against the Machine – *Killing in the name*. Vyznačujú sa drsným výrazom v melodike a temnou atmosférou, ktorá je vhodná práve pre navodenie a umocnenie konfliktnej situácie.

V druhom obraze sa Peter stretáva so svojim kamarátom a súčasne dílerom drog – Jaromírom a prijíma od neho drogu. Atmosféra v tejto situácii je spočiatku neutrálna, neskôr prechádza do zvedavosti a pokušenia. Tu sme sa rozhodli pre voľbu skladieb z oblasti klasickej hudby, konkrétne pre dielo Nicolla Paganiniho – *La Campanella*, skladbu Hanuša Domanského – *Chvála zeme* a kompozíciu Franza Liszta – *Mefistovský valčík*. V týchto skladbách je prítomný moment nervozity, nerozhodnosti a napätia. V úvode skladby *Chvála zeme* bijú zvony – tie môžeme chápať ako symbol významného, kľúčového momentu, následne sa opakuje mierne monotónna melódia, ktorá je hraná sláčikovou sekciou. V tomto prípade môže spomínaná časť evokovať nerozhodnosť, prípadne napätie. *Mefistovský valčík* sa nesie v duchu rýchlych staccatových nôt a ostinátneho rytmu. Začínajúc v basovej polohe sa postupne pridávajú vyššie položené akordy (pocit gradácie, nervozity). Husľová melódia v skladbe *La Campanella* sa nezačína na tonickej prime, ale na piatom stupni, čo je v súvislostiach danej tóniny počuteľné. Melódia ústi do tonickej primy až neskôr. Toto naznačovanie tonálneho centra ako východiskového bodu, ale zároveň vyhybanie sa mu, môže predstavovať pokušenie a vábenie, ktoré je vyobrazené prostredníctvom postavy dílera.

V nasledujúcom treťom obraze nastupuje na scénu Ad'a s Kamilou. Ad'a je plná očakávania, avšak v momente, keď prichádza Peter, nasleduje sklamanie. Vybrali sme tri hip-hopové skladby: Rytmus – *Prečo*, Miky Mora a Peter Pann – *Je ti jedno* a Ego feat. Monika Bagárová – *Neriešme*. Všetky charakterom hudby (prostredníctvom pomalého beatu) môžu evokovať pocity ako flegmatickosť, prípadne vyvolávať mätúce dojmy. Skladba *Prečo* obsahuje úvodnú melódiu pohybujúcu sa v rozsahu veľkej sexty a neskôr čistej kvinty. Je hraná gitarou, ktorej zvuk a rytmické prevedenie témy pripomína funkový žáner a môže vzbudzovať dojem nezaujatosti. Pokiaľ ide o skladbu *Je ti jedno*, úvodná klavírna melódia, zdvojená v oktáve, vychádza z molovej tóniny a je po prvých ôsmich taktach vystriedaná vzájomne sa prelínajúcimi melodickými linkami. V tejto melodickej „viacznačnosti“ je možné hľadať prepojenia s komplikujúcim sa postojom Petra k Adi, ktorý je ovplyvnený drogami. Melódia v skladbe *Neriešme* je postavená na štyroch tónoch. Stúpajúci úvod zahŕňa prvé tri tóny z durovej stupnice, čo môže pôsobiť optimisticky. Následne sled klesajúcej malej sekundy však môže vyznieť mierne protichodne. Tak sa dá vnímať aj vzťah Adi a Petra.

Pre štvrtý obraz, v ktorom je zobrazený Petrov pád na dno (od snahy druhých o jeho záchranu a Petrovo následné odmietanie pomoci až po vyhodenie z domu) sme si zvolili hudbu v žánri pop-punk. Prvou skladbou, za ktorú mali participantí možnosť hlasovať, bola *I just wanna live* od Good Charlotte, ďalej mali na výber *I miss you* od Blink182 a *Way away* od Yellowcard. V skladbe *I just wanna live* znie jeden vrchný tón, ktorý dopĺňa nižšie posadená melodická línia v rozsahu troch tónov (tú neskôr preberá basgitar), ktoré sa niekoľkokrát opakujú a môžu vzbudzovať pocit flegmatickosti. Rytmus bicích nástrojov môže evokovať absolútnu ignoráciu, ktorá sprevádza Petrov aktuálny stav pod vplyvom drogy. Skladba *I miss you* je charakteristická úvodným spojením klavírnej, gitarovej a basgitarovej motívu v rozsahu dvoch tónov, ktoré sa neustále opakujú. K tomu počujeme nemeniaci sa rytmus bicích. Táto nemennosť, „nehybnosť“ môže evokovať pocit melanchólie, rezignácie a sklamaní, ktoré môžeme vnímať u Adi v momente, keď ju Peter odmietne. V skladbe *Way away* sa gitarová melódia postavená na štyroch tónoch pohybuje zväčša okolo veľkej sekundy, čo v spojení s rýchlym tempom môže vzbudzovať dojem naliehania. Pre všetky tri skladby je príznačný dominantný rytmus bicích nástrojov, ktorý vhodne dopĺňal situáciu odohrávajúcú sa v spomínanom obraze (odmietnutie Adi Petrom, jeho príchod domov a následné vyhodenie z domu).

Posledný, piaty obraz, zobrazuje absolútne sociálne vylúčenie Petra a jeho rezignáciu zdôraznenú užitím poslednej dávky. Participantom sme ponúkli filmovú hudbu, konkrétne hudbu z filmu *Sherlock Holmes – Psychological Recovery* a hlavnú hudobnú tému z filmu *Requiem for a dream – Lux aeterna*. Ako kontrast k uvedeným skladbám sme vybrali záverečný hudobný motív z filmu *Pride and Prejudice – Credits*, ktorý hrá klavír na krátkej ploche a v malých intervaloch. Tento motív môže pôsobiť veľmi minimalisticky a introvertne. V *Psychological Recovery* sa hneď v úvode vyskytuje sláčiková inštrumentácia s dominantným znením husľového tremola. To počujeme paralelne s melódiou, ktorá sa v „chromatickom napätí“ pohybuje v rozsahu malej sekundy (rytmus pripomína pomalý pochod). Toto spojenie môže evokovať očakávanie zlého konca (završenie Petrovho osudu). Melódia témy *Lux aeterna* je charakteristická monotónne sa opakujúcim klesajúcim postupom (v osminových rytmických hodnotách), v molovej tónine. Melódia je postupne zhusťovaná pridaním inštrumentácie a odlišnými rytmickými hodnotami (celé a štvrté noty). Tento gradujúci stereotyp môže v dramatickom príbehu naznačovať smerovanie ku katastrofe.

Priebeh stretnutí

V úvode prvého stretnutia sme sa participantom predstavili, oboznámili sme ich s cieľom výskumu a priblížili im, čo ich čaká počas najbližších stretnutí. Následne sme im

rozdali HO-PO-MO dotazník, ktorý slúžil ako pretest a zadali inštrukcie ako ho vyplniť. Po vyplnení dotazníkov sme sa im v pozícii výskumníka predstavili aj prostredníctvom spevu – zaspievali sme jednu pieseň z oblasti jazzu. Fakt, že sme sa im predstavili aj takýmto spôsobom, sme vnímali aj ako možnosť znížiť ich počiatočný stres a obavy z vlastného vystúpenia pred väčšou skupinou. Participanti odmenili spev potleskom. Nasledovali hudobno-dramatické aktivity, ktoré boli zamerané na zoznámenie sa, aktivizáciu, jednoduchú prácu s pohybom a navodenie motivácie.

Na úvod tretieho stretnutia, ktoré prebehlo o týždeň, sme participantov oboznámili s priebehom nasledujúcich deväťdesiatich minút. Požiadali sme ich, aby si v odohranom príbehu všímali charaktery postáv, vzťahy medzi nimi, prostredie a situácie, ktoré v príbehu nastávajú. Následne sme im vysvetlili postup ďalších úloh (analýza príbehu, pridelovanie nálepiek, výber hudby do jednotlivých obrazov a zásah do deja).

2.8 Výsledky výskumu a ich interpretácia

V úvode podkapitoly musíme spomenúť obmedzenia, ktoré ovplyvnili výsledky nášho výskumu a ich interpretáciu. Pri popise výskumného súboru sme zdôraznili fakt, že s niektorými participantmi výskum nebol ukončený, nakoľko podpísali reverz alebo boli z nemocnice prepustení po hrubom porušení režimu. Odchod žiadneho z participantov nebolo možné predvídať a personálne stabilnejšie skupiny neboli k dispozícii. Výsledky nášho výskumu majú teda u tých skupín, ktoré spoluprácu neukončili v plnom počte, nižšiu relevanciu a kvantitatívna časť výskumu má svoje limity. Na základe využitia jednotlivých výskumných metód prinášame nasledovné výsledky.

2.8.1 Vyhodnotenie dotazníka

Použitím HO-PO-MO dotazníkov sme získali dáta, ktoré nám poslúžili ako zdroj informácií týkajúcich sa hodnôt, motívov a postojov participantov. Celkovo bolo pri úvodnom meraní rozdáných 33 dotazníkov (pretestov). Vzhľadom k zúženiu niektorých výskumných skupín bolo na konci vyplnených 25 dotazníkov (posttestov). Prostredníctvom tabuliek prinášame percentuálne vyjadrenie výsledkov jednotlivých pretestov a posttestov. Každá tabuľka obsahuje tri časti HO-PO-MO dotazníka, v ktorých sú obsiahnuté nami sledované tri kategórie: motívy, hodnoty a postoje.

V prvej skupine evidujeme v prvej časti dotazníka (MO) pri všetkých troch motivačných prostriedkoch nárast. Čo sa týka kategórie *uspokojovanie záujmu*, zaznamenali sme nárast o 3,3 %. Motivačný prostriedok – *prežívanie prínosu vlastnej snahy pre spoločnosť* sa percentuálne zvýšil o 1,7 %. V prípade *prežívania uznania spolupracovníkov* vidíme zvýšenie o celých 10 %. Vo výsledkoch časti HO dotazníka klesla *estetická hodnotová*

orientácia v záverečnom meraní o takmer 5 %. Dôvodom takéhoto výsledku môže byť nezáujem o umenie ako také (nielen divadelné), čo je však diskutabilné, nakoľko v záverečných reflexiách participanti uviedli, že ich nazeranie na kultúru sa počas ich účasti vo výskumnom projekte zlepšilo. Pri *mravnej hodnotovej orientácii* sme postrehli takisto zhoršenie, o 8,5 %. Tento pokles môžeme vnímať v súvislosti s potrebou participantov naprávať vzťahy v okolí, avšak bez potreby naprávania vlastných vzťahov s okolím. Takmer trojpercentný nárast sme zaznamenali v prípade *sociálnej hodnotovej orientácie*. Čo sa týka časti PO dotazníka, najvyššie číslo v úvodnom meraní zaznamenal *postoj k mravným hodnotám*. Ten však v postteste klesol o takmer 7 %. *Postoj k umeleckým hodnotám* takisto klesol – o 2,1 %. Pokles 1,5 % sa vyskytol tiež pri *postoji k sociálnym hodnotám*. Dôvodom môže byť to, že v dotazníku uvedené možnosti odpovedí, viažucich sa k *sociálnym hodnotám*, sa svojím obsahom vzťahujú k širšiemu okoliu (societe), zatiaľ čo v prípade *sociálnych hodnotových orientácií* (časť dotazníka HO), ktoré na konci zaznamenali nárast, ide o odpovede smerujúce k bližšiemu okoliu a k samému sebe. Túto stránku teda mohli participanti vnímať citlivejšie.

Vo výsledkoch pretestu časti dotazníka MO v rámci druhej skupiny je možné na vstupe zaznamenať najvyššie percentuálne vyjadrenie *uspokojovania záujmu*, ktoré sa v záverečnom meraní ešte zvýšilo o 2,2 %. Zvýšenie je badateľné aj pri kategórii *prežívanie uznania spolupracovníkov*, a to o 6,7 %. Motivačný prostriedok *prežívanie prínosu vlastnej snahy pre spoločnosť* sa v posttestoch znížil o 2,7 %. Príčina môže spočívať v tom, že počas týždňov, v ktorých prebiehal výskum, sa participanti v rámci rutinného režimu na oddelení zúčastňovali aj iných aktivít, napríklad terapeutickej komunity. Tam mali možnosť získať kritickejší náhľad na seba, čo znamená, že si mohli uvedomiť, aké škody napáchali pred liečbou (zničenie svojich vzťahov s okolím). Tento postreh vyvodzujeme na základe rozhovoru so psychologičkou z KDZ, ktorá sa jednotlivých stretnutí zúčastňovala. V prípade časti dotazníka zameraného na hodnoty sa v rámci *estetickej hodnotovej orientácie* objavil badateľný pokles o 9,4 %. Nárast je viditeľný pri *mravnej hodnotovej orientácii* – o 2,1 %. Zanedbateľné zníženie, iba 0,3 %, evidujeme pri *postoji k sociálnym hodnotám*. Pozitívnym zistením je výrazné percentuálne zvýšenie v prípade časti dotazníka PO (*postoj k umeleckým hodnotám*), presne o 17,2 %. *Postoj k mravným hodnotám* sa u druhej skupiny zvýšil o 4,2 %. Pokles nastal v spojitosti s *postojom k sociálnym hodnotám* – o 2,1 %.

V prípade tretej skupiny boli posttesty vyplnené len piatimi participantmi, pričom v úvode výskumu ich bolo šesť. Zaujímavým momentom je, že všetky percentuálne hodnoty v záverečnom meraní stúpili s výnimkou *mravnej hodnotovej orientácie* v časti dotazníka HO.

Tu vidíme pokles o 2,7 %. Najvyššia percentuálna hodnota v rámci dotazníka MO sa ukázala pri položke *uspokojovanie záujmu*, a to 63,3 % (pretest). Čo sa týka hodnotových orientácií, najvyššie sa v úvodnom meraní umiestnili *mravné hodnotové orientácie* – 64,5 %. *Postoje k mravným hodnotám* v preteste zaujali takisto najvyššie percento – 73,4 %.

Domnievame sa, že je irelevantné komparovať rozdiely medzi pretestmi a posttestmi vo štvrtej skupine, nakoľko táto skupina nebola vyvážená v počte účastníkov pri oboch meraniach (úvodného merania sa zúčastnilo päť participantov, záverečného traja). Podľa uvedených výsledkov v pretestoch usudzujeme, že v prípade časti dotazníka týkajúcej sa motivačných prostriedkov bolo najvyššie percento v kategórii *uspokojovanie záujmu* (62,7 %). Pokiaľ ide o ďalšie dve časti dotazníka, najvyššie percentuálne zastúpenie mala *mravná hodnotová orientácia* (69,1 %) a *postoj k mravným hodnotám* s výsledkom 80 %.

Vo výsledkoch piatej skupiny je možné vidieť pri viacerých meraných kategóriách pokles. Úvodného merania sa zúčastnili šiesti participant, záverečného traja. Najvyššie percentuálne zastúpenie bolo v pretestoch v rámci motivačných prostriedkov – *uspokojovanie záujmu* (63,9 %). Čo sa týka hodnotových orientácií, na najvyššom mieste bola *sociálna hodnotová orientácia* (66,4 %). V prípade tretej časti dotazníka – PO prevažoval najviac *postoj k mravným hodnotám*, a to 62,5 %.

V prípade šiestej skupiny je zachytený rovnaký moment ako v prípade štvrtej a piatej skupiny, a to pokles v hodnotách posttestov (pretestu sa zúčastnili štyria participant, posttestu dvaja). V pretestoch sa ukazuje najvyššie percentuálne zastúpenie v rámci jednotlivých častí dotazníka nasledovne: 77,5 % – *uspokojovanie záujmu* (MO), 67,3 % – *sociálna hodnotová orientácia* (HO) a 70,3 % – *postoj k mravným hodnotám* (PO).

2.8.2 Vyhodnotenie pozorovania a expresívnej interpretácie

Prostredníctvom metódy priameho a nepriameho pozorovania sme sledovali, akým spôsobom pracovali jednotlivé skupiny pri realizácii aktivít na jednotlivých stretnutiach. Na treťom stretnutí sme využili aj metódu expresívnej interpretácie tým, že sme participantov vtiahli priamo do deja hry v rámci *Divadla fórum*, aby sami navrhli ako riešiť situácie na javisku. V rámci prvých dvoch stretnutí reagovali participant jednotlivých skupín podobne.

Prvé stretnutie – popis jednotlivých hudobno-dramatických aktivít

1. *Rytmická zoznamka* – pre participantov bolo zaujímavé vytvárať rytmus, niektorí ho dokázali dodržať, niektorým robilo problém prepojiť jednotlivé úkony, ale viacnásobným opakovaním sa to zlepšovalo. Po zapojení hudby – Eminem (*Loose yourself*) bola pre participantov aktivita pútavejšia.

2. *Povedz niečo o sebe* – participanti nemali najmenší problém rozprávať o svojej drogovej závislosti, dokonca ani o tom, koľký raz absolvujú liečenie.
3. *Preferencia žánrov* – vo väčšine prípadov šlo o preferenciu rapu.
4. *Vyjadri sa cez pohyb* – väčšina účastníkov prejavila pozitívnu náladu prostredníctvom behu alebo skákania.
5. *Padám* – participanti pri vykonávaní tejto aktivity zväčša spolupracovali.
6. *Stojím/kráčam/bežím* – participanti boli koncentrovaní, aktivita ich bavila.
7. *Kameň, pierko* – participanti boli väčšinou sústredení, avšak málokto dokázali úplne pochopiť zmysel aktivity a vytvoriť si predstavu pri znázorňovaní kameňa a pierka.
8. *Wasatchia* – participantom nejakú dobu trvalo, kým pochopili princíp hry. Nakoniec sa im podarilo dostať sa do tempa, pracovať s jednotlivými gestami, hra ich bavila.

Druhé stretnutie – popis jednotlivých hudobno-dramatických aktivít

1. *Energie* – participanti porozumeli zadaniu a zaktivizovali sa.
2. *Vyjadri sa cez rytmus* – takmer každá skupina sa prezentovala cez rytmus prostredníctvom tlieskania. Pri diskusii o jednotlivých náladách sa vyskytovali pojmy ako „energicky, šťastne, spokojne a nabudene“.
3. *Hudobné molekuly* – participanti boli pri realizácii aktivity uvoľnení, zároveň však dávali pozor a všímali si jeden druhého.
4. *Včely/ómy* – zo začiatku boli participanti mierne nesústredení. Keď sme zvuk bzučiacich včiel zamenili za brumendo, vedeli sa lepšie skoncentrovať a zamerať každý sám na seba. Nakoniec sa nám podarilo priblížiť k jednému spoločnému tónu.
5. *Búš* – bolo zaujímavé sledovať rôznorodosť tlkotu srdca každého účastníka. Postupne sme intenzitu búchania zosilňovali, čím vznikla spleť diametrálne odlišných rytmov.
6. *Ahoj* – väčšina účastníkov vyjadrovala radosť ale i nervozitu zo stretnutia (zrýchlením udierania paličiek)
7. *Kto som?* – nie všetci participanti sa nesústredili na hudbu, ktorá ich mala inšpirovať k tvorbe sóch.
8. *Búrka* – participanti spolupracovali (každá skupina spoločne vytvorila dúhu) a dodržiavali pokyny.
9. *Kde, s kým a čo* – pri aktivite prebiehala otvorená komunikácia, väčšina sa zmienila o bezpečí svojho domova a o zmene životného štýlu (prestáť drogováť)
10. *Zaspievaj si* – väčšina účastníkov sa spočiatku hanbila, nie všetci sa odhodlali vystúpiť, niektorí vystúpili po motivácii a podpore od ďalších členov skupiny.

Tretie stretnutie – *Divadlo fórum*

Prvá skupina

Herci odohrali prvýkrát príbeh. Následne sme v pozícii Jokera vyzvali participantov diskutovať. Pýtali sme sa ich na dej príbehu. V rámci každého obrazu prideliť postavám nálepky, ktoré podľa nich vystihovali ich správanie. Čo sa týka výberu hudby, v prvom obraze sa všetci participantí zhodli na výbere skladby *Untethered Angel* od Dream Theater, ktorá sa začína gitarovými rozkladmi bez prítomnosti bicieho nástroja. Vystihuje tak prevažne monológ otca, ktorého Peter ignoruje. Následne sa pridáva bicí nástroj, ktorý dupľuje trioly hrané na gitare. Týmto spôsobom graduje napätie a „podporuje hádku otca so synom“. V prípade druhého obrazu zvolila väčšina zo skupiny skladbu *Chvála zeme* od Hanuša Domanského. Úvodná monotónna melódia hraná sláčikovou sekciou sa pohybuje na úzkej ploche v rozpätí intervalov malej sekundy a malej tercie. Do tejto hudby zaznie úder zvonov. Vystihuje zlomový moment stretnutia Petra s kamarátom (dílerom), ktorý mu ponúka drogu. Do tretieho obrazu vybrali participantí skladbu *Je ti jedno* od Miky Moru. Pomalý beat, ktorý znie v skladbe, vzbudzuje dojem flegmatickosti. Ten akoby vystihoval Petra pod vplyvom drogy. Vo štvrtom obraze sa skončilo hlasovanie participantov o výbere hudby nerozhodne. Do hlasovania sa preto zapojila psychologička a obraz bol odohraný za sprievodu hudby zo skladby *Way away* od Yellowcard. Úvodný gitarový riff, ktorý neskôr zaznie vo viachlase, je striedaný motívom, ktorý spoločne s rytmom bicích nástrojov vyvoláva pocit naliehavosti a nervozity. Uvedené nálady dominujú aj v danom obraze, kde Peter odmietne Ad'u, prichádza domov, z ktorého ho otec vyhodí. Pri výbere hudby do posledného obrazu sa zhodli participantí jednoznačne a zvolili soundtrack *Lux aeterna* z filmu *Requiem for a dream*, ktorý poznali. Usudzujeme, že výber bol ovplyvnený ich poznaním tohto filmu s drogovou tematikou. Po každom výbere nálepiek a hudby sa daný obraz znova zahral zvolenými výtvarnými prvkami a skladbou.

Následne Joker participantov vyzval, aby zasiahli do deja. Na základe využitia HO-PO-MO dotazníka sme si v príbehu vytýčili päť kľúčových momentov, v ktorých sme si všímali reakcie participantov a hľadali súvislosti s ich hodnotami, postojmi a motívmi. Predpokladali sme, že participantí by mali zasiahnuť v týchto momentoch:

1. obraz – otec a syn
2. obraz – ponúknutie drogy
3. obraz – správanie Petra k Adi
4. obraz – vzťah k blízkym (Ad'a, otec)
5. obraz – užitie drogy

Participantí zasiahli do deja v prvom obraze. Dožadovali sa komunikácie Petra s otcom po príchode domov. Súčasne chceli, aby sa otec prestal venovať práci. Príbeh bol hraný ďalej, stopli ho v momente prebiehajúcej debaty medzi Petrom a dílerom. Chceli, aby bol Peter otvorenejší v komunikácii s dílerom a odmietol rúžnu drogu. Príbeh sa ďalej neodohral, nakoľko boli participantí spokojní s jeho vyriešením. V záverečnej reflexii sa vyjadrili o dôležitosti komunikácie a zdravého sebavedomia.

Druhá skupina

Postup práce s druhou skupinou prebiehal rovnako ako pri prvej skupine.⁵ Participantí sa opäť zmienili o tzv. zrkadle vlastného života, ktorý v príbehu videli. Príbeh poňali ako tému o nenaplnenom sne otca a o rozpade vzťahov. Predstaviťov jednotlivých postáv sa pýtali na vzájomné vzťahy postáv. Petra najskôr vnímali rozdielne. V ďalších obrazoch sa však už participantom javil v negatívnejšom svetle, nakoľko brali do úvahy jeho netaktné správanie voči Adi. Naopak, jeden z participantov mu vymenil nálepku, namiesto šedej mu prideliť zelenú – argumentom pritom bolo to, že Peter požíť drogu, a teda nemal svoje správanie celkom pod kontrolou („poľahčujúca okolnosť“). Otca vnímali participantí spočiatku negatívne, ale niektorí i neutrálne. Nálepky mu žiadali nalepiť na srdce a na kravatu, čo mohlo byť symbolom jeho charakteristických čŕt, napr. vorkoholizmu. Pri štvrtom obraze sa participantí, ktorí sa najskôr priklonili k neutrálnemu postoju, rozhodli pre zmenu farby (na čiernu). K postavě dílera sa vyjadrili negatívne, pričom sa prejavila aj ich schopnosť kriticky myslieť a argumentovať. V piatom obraze zmenil jeden participant svoj názor na dílera po diskusii o kamarátstve medzi dílerom a Petrom. Skupinu zaujímali dokonca aj prípadné skúsenosti samotných hercov s drogami. Charakter Adi bol vnímaný pozitívne, jeden z participantov však zvolil vzhľadom k jej ovplyvniteľnosti vo štvrtom obraze šedú farbu. Postavu Kamily vnímali prevažne ako negatívnu, no niektorí participantí sa priklonili k neutrálnej farbe. Názor na ňu všetci zmenili vo štvrtom obraze, označili ju za sebeckú a povrchnú. Jeden z participantov ospravedlňoval jej nesprávne konanie snahou pomôcť Adi ako kamarátke.

Participantí vnímali Petrovo zlyhanie ako zosobnenie svojho vlastného vylúčenia zo spoločnosti, súčasne vnímali v príbehu dva druhy závislosti – drogovú závislosť (Peter) a vorkoholizmus (otec).

⁵ Herci odohrali prvýkrát príbeh, následne sme v pozícii Jokera vyzvali participantov k diskusii a spýtali sa ich na dej príbehu.

Pokiaľ ide o výber hudby, participantí sa zhodli na rovnakom výbere ako to bolo v prípade prvej skupiny.⁶ Vo štvrtom obraze bolo však hlasovanie o hudbe nerozhodné, a tak doň bola zapojená aj psychologička.

Participantí boli pri zasahovaní do deja veľmi aktívni, dávali si záležať na riešení mnohých detailov, ktorými sa snažili napraviť vzťahy medzi jednotlivými postavami. Hru zastavili už v prvom obraze, pretože chceli napraviť komunikáciu otca so synom, to znamená dosiahnuť u otca záujem o Petra po jeho príchode domov. Súčasne chceli, aby otec nevytrhol synovi slúchadlá z uší (považovali to za drzosť), ale prisunul si k nemu stoličku. Takisto žiadali zmenu správania u Petra (zložiť si slúchadlo z uší a tak predísť napomenutiu, otca po príchode domov pozdraviť). Otcovi navrhli, aby sa zaujímal o Petrove hokejové tréningy a Petrovi zasa, aby sa otcovi so svojimi problémami zdôveril a neklamal mu o hokeji (že ho napĺňa). Otec sa mal súčasne zaujímať o jeho skutočné túžby a syn ho mal požiadať o spoločne strávený čas. Petrovi navrhli, aby sa zaujímal o dílera, odmietol drogu a ponúkol mu pomoc v podobe práce v otcovej firme. V treťom obraze požiadali Kamilu, aby bola k Adi prívetivejšia, zaujímal sa o ňu, prejavila jej podporu a po príchode Petra odišla a nechala ich samých. Aďa sa podľa želania participantov dohodla s Petrom na doučovanie, a tak boli participantí s vyriešením situácií a napravením vzťahov spokojní.

Tretia skupina

Postava Petra a jeho správanie sa väčšine participantov javili ako pozitívne, pretože rozumeli situácii, v ktorej sa ocitol a súčasne chápali jeho zúfalé pocity zo vzťahu s otcom. V ďalších obrazoch sa ich pohľad na neho postupne menil – pri voľbe nálepiek prešli od šedej farby k čiernej. Otca vnímala väčšina skupiny neutrálne, jeho správanie odôvodňovali jeho nevedomosťou (nevedel posúdiť následky svojho správania) a zanietenosťou v práci. Vnímanie jeho charakteru sa v priebehu deja výrazne nemenilo, pretože rozhodnutie, ktoré otec vykonal (že syna vyhodil z domu), bolo podľa nich to najlepšie, čo mohol urobiť. Participantí nazerali na daný problém cez vlastnú skúsenosť a s nadhľadom. Postavu dílera označila väčšina skupiny za negatívnu, no v poslednom obraze sa niektorí z participantov priklonili k šedej a zelenej farbe. Príčinou tejto zmeny bol, ako uviedli participantí, záujem dílera o Petra a o jeho problémy (na rozdiel od otca). Za neutrálne označili správanie Adi. Vo štvrtom obraze však názor zmenili a zhodli sa na zelenej farbe nálepiek. Jej správanie považovali za pozitívne, keďže sa starala o Petra. Kamila bola chápaná zväčša pozitívne.

⁶ Výber hudobných ukážok bol nasledovný: 1. obraz – *Untethered Angel* (Dream Theater), 2. obraz – *Chvála zeme* (Hanuš Domanský), 3. obraz – *Je ti jedno* (Miky Mora a Peter Pann), 4. obraz – *Way away* (Yellowcard), 5. obraz – *Lux aeterna* (Requiem for a dream).

Vníмали ju ako dobrú kamarátku, ktorá má záujem pomôcť Adi. Čo sa týka voľby hudobných ukážok do príbehu, výber sa opäť zhodoval s voľbou predchádzajúcich skupín.⁷

Petrov osud považovali v tomto prípade za klasický prípad, keď je narkoman vyhodený z domu, ocitá sa na dne a zažíva sociálny úpadok. Vinu v tomto prípade prikladali jemu samému.

Interakcia bola v prípade tretej skupiny do určitej miery odlišná od predchádzajúcich dvoch: do deja zasiahli až vo štvrtom obraze, no aktívne sa doň zapojili a prevzali na seba jednotlivé rekvizity a roly. Jeden z participantov navrhol nasledovné riešenie, pričom sám na seba prevzal rolu Kamily – po tom, čo uvidela Kamila Petra ležiaceho na zemi, mala sa o neho takisto zaujímať, zaviesť ho spoločne s Adou k otcovi a všimnúť si drogy, ktoré má v zadnom vrecku. Následne sa participant medzi sebou vystriedali a jeden z nich vstúpil aj do postavy Adi. Súčasne navrhli, aby bol Peter agresívnejší, keď mu budú chcieť vziať drogy (vedeli, ako sa správa narkoman). Nakoniec dospeli k jednotnému riešeniu – Petra vezmú do nemocnice, odkiaľ sa pôjde liečiť na Kliniku drogových závislostí čím celkom stotožnili Petrov osud s tým svojím.

Dôvodom, prečo zasiahli do deja až vo štvrtom obraze, bola podstata a význam prvého pádu narkomana. Súčasne dodali, že pokiaľ taký pád nenastane, nikto si jeho problém nevšima. Prostredníctvom príbehu teda pozoruhodným spôsobom nastavili zrkadlo sebe samým a vlastnej skúsenosti.

Štvrtá skupina

Postava Petra bola participantmi vnímaná neutrálne. Ako „poľahčujúcu okolnosť“ udali Petrovu zvedavosť na účinkok drogy a stav úľavy po jej užití. V treťom obraze mu bola pridelená jedna čierna nálepka, práve kvôli tomu, že bol zdrogovaný. Otec sa javil ako negatívna postava, podľa participantov konal agresívne a jeho príkre správanie voči synovi bolo prehnané. Postavu Adi označili zelenými nálepkami, vo štvrtom obraze však zmenili názor a prideliť jej čierne nálepky ako znak jej rezignácie na pomoc Petrovi. Negatívne vnímali spočiatku Kamilu. Neskôr ju označili za neutrálnu postavu, ktorej šlo o pomoc kamarátke. Díler sa javil participantom ako negatívna postava.

Výber hudobných ukážok sa v tomto prípade od predchádzajúcich skupín mierne líšil. V prvom obraze zvolili participant hudobnú ukážku od skupiny Rage against the Machine – *Killing in the name*. Prvé štyri takty sú charakteristické molovým akordom hraným na gitare

⁷ Výber hudobných ukážok bol nasledovný: 1. obraz – *Untethered Angel* (Dream Theater), 2. obraz – *Chvála zeme* (Hanuš Domanský), 3. obraz – *Je ti jedno* (Miky Mora), 4. obraz – *Way away* (Yellowcard), 5. obraz – *Lux aeterna* (Requiem for a dream).

s efektmi sustain a distortion. Tento spôsob hrania môže evokovať určitý stereotyp, ktorý je evidentný aj vo vzťahu medzi otcom a synom. Následne basová línia „vyšponovaná“ do rozpätia malej nóny a melódia (dva po sebe znejúce dizonantné súzvuky malých sekúnd – c#, d, f#, g) hraná „agresívnou“ elektrickou gitarou pôsobí mierne provokujúco, vyvoláva pocit napätia a tvorí paralelu ku konfliktu, ktorý v danom obraze prebehne. Pre druhý obraz vybrali participanti *Mefistovský valčík* od Franza Liszta. Rytmicky výrazný motív s uplatnením triol a v rozsahu kvinty sa zahusťuje intonačne i rytmicky, čím sa umocňuje pocit provokácie a napätia, ktorý je vyvolaný prostredníctvom postavy dílera. Vo výbere ukážok pre ostatné obrazy sa participanti zhodli s predchádzajúcimi skupinami.⁸

Zásah do deja prebehol už v prvom obraze. Participanti doň vstúpili pri príchode Petra domov. Situáciu zmenili nasledovne: Peter pozdravil otca, dal si dole slúchadlá a viedol s otcom rozhovor. V druhom obraze odmietol Peter drogu a rozprával sa s dílerom o živote. Následne, pri riešení vzťahu Petra s Ad'ou, sa participanti dožadovali, aby sa dvojica dohodla na doučovaní a dala si bozk na líce. Vyriešili tak vzťah medzi Petrom a otcom, Petrom a Ad'ou. Dosiahli pritom, aby pri riešení problému Peter neprijal drogu.

Piata skupina

Pri hodnotení Petrovho správania prevažoval výber šedej farby, pretože participanti Petra čiastočne ospravedlňovali tým, že po požití drogy si neuvedomoval ako sa správa a ako koná. Pri analýze posledného obrazu sa zmienili o izolácii Petra od ostatných. Otec sa podľa nich javil ako negatívna postava, vo štvrtom obraze však dostal namiesto pôvodnej čiernej nálepky šedú – jeden z participantov ho nepovažoval za zlého. Hoci bola postava Adi spočiatku vnímaná ako pozitívna, názor väčšiny zo skupiny sa v piatom obraze zmenil. Podľa nich sa nemala dať tak rýchlo odradiť od pomoci Petrovi. Kamila a díler boli vnímaní negatívne. V piatom obraze nastala vo výbere nálepiek jedna zmena – dílera zrazu označili pozitívnym znamením. Dôvodom bola možnosť jeho zárobku pri predaji drog.

Za príčinu Petrovho užívania drog považovali participanti otca, ktorý prejavoval len sporadický záujem o syna. Zaujímali sa o príčinu užívania drogy, pričom podľa slov jedného z participantov odzrkadľoval odohraný príbeh jeho vlastný život.

Výber hudby sa zhodoval s výberom u prvých troch skupín⁹, až na výnimku voľby hudobnej skladby do piateho obrazu, pre ktorý zvolili participanti ukážku z filmu *Pride and Prejudice – Credits*. Melódia sa začína v ľavej ruke malou melodickou terciou, ktorá sa

⁸ Výber hudobných ukážok bol nasledovný: 3. obraz – *Je ti jedno* (Miky Mora a Peter Pann), 4. obraz – *Way away* (Yellowcard), 5. obraz – *Lux aeterna* (Requiem for a dream).

⁹ Výber hudobných ukážok bol nasledovný: 1. obraz – *Untethered Angel* (Dream Theater), 2. obraz – *Chvála zeme* (Hanuš Domanský), 3. obraz – *Je ti jedno* (Miky Mora a Peter Pann), 4. obraz – *Way away* (Yellowcard).

niekoľkokrát stereotypne opakuje. V spojení s melódiou v pravej ruke pohybujúcou sa tiež na obmedzenej výškovej ploche pôsobí veľmi uzatvorene. Umocňuje pocit melanchólie badateľný v poslednom obraze, v ktorom zostáva Peter sám.

Príbeh zastavili participanti už v prvom obraze. Návrh mali nasledovný: Peter príde domov, zloží si slúchadlá a pozdraví otca. Otec odloží prácu, bude komunikovať so synom a udržiavať s ním očný kontakt. Jeden z participantov videl v tejto konkrétnej situácii pôvodnej verzie príbehu podobnosť so svojím životom. Skupina zasiahla aj do druhého obrazu, keď diler ponúka Petrovi drogu. Petra požiadali o jej odmietnutie, pričom chceli, aby na základe už vzniknutej zmeny svojho postoja voči otcovi zmenil aj svoj názor na hokej (v pozitívnejšom smere). V treťom obraze žiadali zmenu v správaní Kamily a Petra voči Adi. Chceli, aby sa Kamila pridala k dvojici pri doučovaní. Vzápätí navrhli participanti iné riešenie – aby ich len podporila.

Šiesta skupina

Šiesta skupina vnímala odohraný príbeh ako zobrazenie nevyrovnaného vzťahu medzi zaneprázdneným otcom a synom. Jeden zo skupiny sa priznal, že príbeh odrážal jeho život a situácie, v ktorých sa ocitol on sám. Súčasne sa vyjadril, že sa zdržiava kontaktu s ľuďmi, ktorí majú odlišný postoj k životu ako on.

Postavu Petra vnímali participanti aj neutrálne (pretože je mladý a v progrese), aj negatívne (spamätať sa a pomôcť si musí on sám). V druhom obraze však pre neho zvolili zelenú nálepku, pretože jeden z participantov videl v tejto postave sám seba a daný moment (prijatie drogy) podľa neho sprevádzala Petrova nevedomosť o následkoch tohto činu. Toto stanovisko prevzala celá skupina. Vo štvrtom obraze zmenil participant Petrovi nálepku za šedú. Dôvodom bol nezáujem Petra o samého seba a potreba získať peniaze na drogy. Súčasne ho však nechcel na základe tejto situácie celkom odsúdiť. V závere príbehu participant zvolil opäť zelenú nálepku, pričom uviedol argument, že vníma situáciu podľa seba, a tak vidí šancu, že Peter nájde východisko z problémov v tom, že si uvedomí svoju chybu. Čo sa týka otca, v prvom obraze pre neho zvolili participanti čiernu a šedú nálepku, čím chceli upozorniť jednak na podiel otca na zlej Petrovej situácii, ale zároveň na okolnosť, že človek môže na sebe stále pracovať. Vo štvrtom obraze sa jeden z participantov vyjadril, že rodina by mala byť tou, ktorá si má všimnúť problém narkomana. Ďalší participant považoval otcovu reakciu (keď Petra vyhodil z domu) za správnu a oprávnenú. Postavu Adi vnímali participanti jednak pozitívne, ale i neutrálne kvôli jej naivite. Nakoľko sa nenechala zviazať na tú istú cestu ako Peter, v závere príbehu sa zlepšil aj pohľad participantov na ňu. Kamila bola participantmi vnímaná aj neutrálne (šedá nálepka), aj pozitívne (zelená nálepka). Javila sa im

ako povrchná a namyslená osoba, ktorá však vníma situáciu triezvo. Pre dílera zvolili čiernu, ale i šedú nálepku, ktorú na záver zmenili na čiernu. Dôvodom voľby čiernej nálepky bola vlastná skúsenosť jedného z participantov s dílovaním.

Výber hudobných ukážok do každého obrazu bol totožný s výberom, ktorý zvolili prvé tri výskumné skupiny.¹⁰

Zásah do deja sa uskutočnil už v prvom obraze, a to po Petrovom príchode domov. Participanti navrhli, aby otec odložil svoju prácu, poprosil syna, aby si zložil slúchadlá a aby sa mu zdôveril o svojich problémoch, pocitoch a záujmoch. Súčasne chceli, aby otec nevenoval veľa pozornosti téme peňazí. Hneď v úvode druhého obrazu zasiahli s návrhom, aby sa Peter zmienil dílerovi o lepšom vzťahu s otcom a aby radikálne odmietol drogu, dohovoril kamarátovi (dílerovi) a navrhol mu možnosť pracovať u jeho otca. Vo štvrtom obraze navrhli, aby Kamila dopriala Adi a Petrovi súkromie. Vyriešili tak hlavné problémy medzi jednotlivými postavami.

2.8.3 Vyhodnotenie obsahovej analýzy textov

Pri obsahovej analýze záverečných reflexií participantov sme si všímali tri skutočnosti – či obsah textu participantí viazali na seba a smerovali k sebe samému, k okoliu alebo či sa *Divadlo fórum* stalo prostriedkom ich pozitívnejšieho prístupu k umeniu.

Prvá skupina

Prvá skupina sa v reflexiách odvolávala najviac na prínos stretnutí vo vzťahu k sebe (eliminácia prvotného stresu, odhodlanie, sebarealizácia formou vlastného prejavu pred skupinou). Niekoľkí participantí sa vyjadrili, že vďaka realizovaným stretnutiam zmenili pohľad na niektorých členov skupiny. Takisto spomenuli, že prostredníctvom hudobno-dramatických aktivít a *Divadla fórum* získali pozitívnejší postoj ku kultúre, konkrétne k divadlu.

Druhá skupina

Participantí vzťahovali obsah reflexií zväčša na seba. Stretnutia považovali za obohacujúce. Mnohí sa zmienili, že vďaka možnosti zúčastniť sa na nich sa z nich vytratil počiatočný stres a zvýšilo sa ich sebavedomie vo vystupovaní pred publikom. Súčasne vyjadrili spokojnosť s výberom ostatných participantov do skupiny. Jeden z nich prejavil pozitívny prístup k umeniu.

¹⁰ Výber hudobných ukážok bol nasledovný: 1. obraz – *Untethered Angel* (Dream Theater), 2. obraz – *Chvála zeme* (Hanus Domanský), 3. obraz – *Je ti jedno* (Miky Mora a Peter Pann), 4. obraz – *Way away* (Yellowcard), 5. obraz – *Lux aeterna* (Requiem for a dream).

Tretia skupina

Väčšina z participantov sa zmienila o svojej hanblivosti, príkladom je aj výrok:

„Aj keď nemám umelecké cítenie, sám som sa snažil zapájať a bol som sám zo seba prekvapený, inokedy by som sa nezapojil ani sa na takú aktivitu netešil.“ (reflexia č. 13, riadok 10 – 11)

Jeden z participantov vyjadril obľubu hudby a divadla a takisto prejavil radosť z možnosti byť súčasťou *Divadla fórum* a podieľať sa aktívne (zásahom do deja) na príbehu.

Štvrtá skupina

Participantí ohodnotili stretnutia (viac-menej) vo vzťahu k sebe, ocenili, že mali možnosť vyskúšať si pozíciu „režiséra“. Okrem toho sa vyjadrili, že stretnutia boli pre nich spôsobom odreagovania a zábavy.

Piata skupina

Obsah reflexií sa vzťahoval priamo na participantov. Vyjadrovali sa v nich zväčša o prvotnom strachu, nedôvere v samého seba a o odhodlaní k sebarealizácii. O týchto emóciách hovorí aj výrok:

„Bolo to vzrušujúce, zaujímavé, niečo nové pre mňa. Ani som netušil, že to zvládnem. Myslím, že som to zvládol.“ (reflexia č. 17, riadok 4 – 7)

Súčasne podotkli, že sa po dlhej dobe cítili príjemne a zabavili sa.

Šiesta skupina

Reflexie poslednej skupiny boli väčšinou sebareflexiami. Participantí sa v nich zmienili o prekonaní vlastného strachu z vystupovania a o zmene postoja k životu. Uvádzame časti reflexií, ktoré o týchto skutočnostiach vypovedajú:

„Táto dramaterapia mi dala viac odhodlania, pretože mám problém vystupovať a pred niekým niečo hrať. Nepriamo ma to posunulo vpred, prečo žiť čistý život a venovať sa rôznym koníčkam a nachádzať v sebe krásy života a rodiny.“ (reflexia č. 20, riadok 1 – 7)

„ (...) začal som zo seba zhadzovať balvany a predsudky o tom, ako vyzerám, čo si kto o mne pomyslí a podobné myšlienky, ktoré sú zapríčinené mojou dlhodobou závislosťou a zníženým sebavedomím.“ (reflexia č. 21, riadok 7 – 9)

„ (...) konečne robím niečo. Niečo čo sa mi páčilo a nejakou formou to naštartovalo moju motiváciu a vieru v seba.“ (reflexia č. 21, riadok 11 – 13)

„Páčilo sa mi aj to, že som zas spravil ďalší krok a vyšiel som zarapovať na pódium, aj keď mi vďaka tréme vypadol text. Pre mňa to bol obrovský pokrok a moje sebavedomie aj sebahodnotenie znova o kúsok vzrástlo. Bolo super, ako sme si vždy sadli do kruhu a rozprávali sa. Mal som pocit, že niekam patrí...“ (reflexia č. 21, riadok 18 – 23)

Globálne môžeme povedať, že reflexie vzťahovali participanti zväčša k sebe, nakoľko vo väčšine prípadov uvádzali, že sa zbavili počiatočného stresu, získali sebadôveru a možnosť vystúpiť pred skupinou. Zároveň boli vďační za skúsenosť rozhodovať o správaní jednotlivých postáv v príbehu hudobno-dramatického projektu *Divadlo fórum* a naprávať situácie v ňom. Obsah niektorých reflexií sa vzťahoval aj k pozitívnemu vzťahu k divadelnému umeniu.

2.9 Interpretácia výskumných otázok

Pred zodpovedaním jednotlivých výskumných otázok nesmieme obísť limitujúci faktor, ktorý do istej miery ovplyvnil proces výskumu. Ide o zmenšenie niektorých výskumných skupín, z čoho vyplynula menšia validita záverečného merania podľa dotazníka. Toto kvantitatívne meranie je však len jednou zo zložiek nášho výskumu, opierame sa aj o priebežné pozorovanie jednotlivých skupín a vychádzame z ich interakcií počas stretnutí a zo záverečných reflexií (kvalitatívny výskum).

V prvej výskumnej otázke zisťujeme, či sa zlepšilo ponímanie estetických, mravných a sociálnych hodnôt u narkomanov. Zo štatistického aspektu musíme odpovedať negatívne. Využitie *Divadla fórum* neprinieslo v ponímaní estetických, mravných a sociálnych hodnôt pozitívne výsledky. Na druhej strane je nutné brať do úvahy fakty, o ktorých vypovedá väčšina záverečných reflexií, ktoré sme podrobili obsahovej analýze. Participanti sa priamo v nich zmienili o potrebe komunikovať (mravné hodnoty), viacerí z nich uvádzali pozitívne zmeny vo svojom vnímaní ďalších členov skupiny (sociálne hodnoty) a vnímali užitočnosť umenia (estetické hodnoty). Za prvý pozitívny krok, ktorý do istej miery načrtáva zmenené nazeranie na hodnoty u participantov, považujeme ich túžbu komunikovať.

V druhej výskumnej otázke sme sa zamerali na motivačné prostriedky – uspokojovanie záujmu, prežívanie prínosu vlastnej snahy pre spoločnosť a prežívanie uznania spolupracovníkov. Výsledky štatistického spracovania nepoukazujú na zlepšenie. Boli síce okamihy, keď si pri práci navzájom uznali isté pozitíva, ale takýto krátky kurz podľa všetkého nestačí na to, aby sa vykompenzovalo ich zakorenené negatívne sebahodnotenie, ktoré sa vytváralo dlho a za veľmi frustrujúcich okolností.

Tretia výskumná otázka sa týkala zlepšenia umeleckých, mravných a sociálnych postojov. V tomto smere sme nezaznamenali štatisticky pozitívny posun. Ale čiastočne pozitívne zmeny môžeme potvrdiť práve na základe troch ďalších využitých metód (pozorovanie, expresívna interpretácia a obsahová analýza textov), ktoré sú dôležité aj pre zodpovedanie ďalších výskumných otázok. Pri analýze záverečných reflexií sme sa zamerali (ako uvádzame v podkapitole 4.8.3) na to, či bol ich obsah nasmerovaný k samotným

participantom, k ich okoliu alebo k umeniu. Nakoľko sa v nich participanti vyjadrili pozitívne k tretiemu stretnutiu (možnosti stať sa „režisérom predstavenia“, zasahovať do deja, naprávať vzťahy medzi postavami, byť v kolektíve spolu s ostatnými participantmi), je možné o miere zlepšenia postojov diskutovať.

Ďalej sme sa zaoberali vplyvom využitia hudby v procese *Divadla fórum* na aktivitu participantov. Na základe skutočností zistených počas výskumu môžeme konštatovať, že hudba mala pozitívny vplyv na redukciu ich počiatočného stresu a následne na rozšírenie ich obrazotvornosti. Stala sa totiž prostriedkom inšpirácie zapojiť sa do kreatívneho procesu a navodiť si určité pocity (v aktivitách *Sochy*, *Kameň*, *pierko*, *Búrka*). Ponúknutím širokej škály hudobných žánrov sme participantom rozšírili obzory v oblasti poznania hudby. Tým, že sme využili niekoľko známych hudobných skladieb, ktoré participanti poznali, sa daná aktivita stala pre nich pútavejšou. Vďaka integrácii hudby do výskumného procesu sa participanti oboznámili s hudobnými výrazovými prostriedkami. Za ďalší podstatný prínos považujeme možnosť participantov realizovať sa (zásahom do príbehu *Divadla fórum*). Súčasne mohli zapojiť asociačné myslenie pri výbere hudobných ukážok do dramatických situácií.

Piatu výskumnú otázku, ktorá mala zhrňujúci charakter, sme si položili s cieľom zistiť, či je *Divadlo fórum* adekvátnym prostriedkom pri práci s drogovými závislými v procese ich resocializácie. Samotný proces práce s jednotlivými skupinami a využitie kvalitatívnych metód (kapitola 4.6) nám umožňujú tvrdiť, že *Divadlo fórum* sa v našom výskume stalo zmysluplným prostriedkom, ktorý nastavil každému z participantov obraz o sebe samom, a teda u nich zvýšil schopnosť sebareflexie. Tým, že sme im umožnili prejavovať sa v rámci skupiny, vyjadriť vlastný názor a kriticky zhodnotiť situácie (v danom príbehu), sa zvýšilo ich nabúrané sebavedomie, o čom svedčia aj spätné väzby v podobe reflexií. Okrem dotyku s divadelným a hudobným umením získali na základe výberu témy s drogovou závislosťou (v hudobno-dramatickom projekte) priestor pripomenúť si situácie, ktoré zažili, avšak nie v zmysle negatívne ladenej retrospektívy, ale s úmyslom „zastaviť sa v čase a priestore“ a prehodnotiť vlastnú morálku, vzťahy k sebe samému a k okoliu.

Štatistické vyhodnotenie dotazníkov ukazuje veľké rozdiely vo výsledkoch jednotlivých skupín a položiek. Proces pozorovania jednotlivých skupín a záverečné zhodnotenia stretnutí samotnými participantmi však vypovedajú o pozitívnych skutočnostiach. Hľadali sme teda odpoveď na to, čo by mohlo byť príčinou takéhoto rozdielu medzi kvantitatívnym a kvalitatívnym hodnotením. Uvažujeme, čo sa mohlo stať príčinou vzniku tak protichodných údajov. Po konzultácii so psychologičkou Pinelovej nemocnice,

ktorá s nami na projekte spolupracovala, sme dospeli k takémuto záveru: Na základe diferentných osobností a pováh participantov, ktorí sa zúčastnili nášho výskumu, sa medzi nimi mohli objaviť aj takí, v ktorých *Divadlo fórum* vyvolalo dekompenzačné emočné rozpoloženie (zapríčinené tým, čo videli v príbehu – sebakritika), a tým pádom bolo pre nich náročné takúto osobnú tému spracovať. Túto skutočnosť odkryla práve kvantitatívna časť výskumu so sofistikovane postaveným štruktúrovaným dotazníkom, ale aj niektoré state zo záverečných reflexií:

„Zahrali to dobre, aj keď tematicky sa mi to moc nepáčilo. Prišlo mi to divné hrať feťácku scénu pred narkomanmi a nevedel som ani ako sa mám pritom tváriť.“ (reflexia č. 2, riadok 21 – 24).

„Posledný príbeh vo mne vyvolal veľmi smutné pocity, ostal som tam taký v kľči.“ (reflexia č. 12, riadok 2 – 3).

Okrem toho tu mohol byť prítomný aj odpor zo strany niektorých participantov. Totiž: tí, ktorí dostali v deň tretieho stretnutia s nami sankciu za porušenie režimu na oddelení, mohli aktuálny pocit hnevu „preniesť“ do procesu *Divadla fórum*. Dalo by sa teda predpokladať, že výsledky posttestu mohli byť do istej miery skreslené aj ich aktuálnym citovým stavom ovplyvneným dianím na oddelení. Kontakt s hudobno-dramatickým príbehom sa stal pre niektorých participantov podnetom zmeniť obraz svojho života (čo je zjavné z kvalitatívneho hodnotenia), no niektorí ho spracúvali horšie. To svedčí o tom, že ani prví ani druhí spomenutí nezostali ľahostajní voči tomu, čo videli. Samozrejme, aby sme nezostali len v rovine špekulácie, daný predpoklad by bolo potrebné podrobiť ďalšiemu výskumu.

Záver

Hlavným cieľom práce bolo overiť možnosti využitia formy *Divadlo fórum* obohatenej o hudobnú zložku v procese resocializácie drogového závislých. Vychádzajúc z literatúry, ktorá potvrdila, že využívanie *Divadla fórum* v zariadeniach pre liečbu drogového závislých de facto absentuje, rozhodli sme sa realizovať výskum vo vybranej psychiatrickej nemocnici. Pracovali sme tam so šiestimi skupinami participantov, pričom s každou z nich sme absolvovali tri stretnutia do mesiaca. Prvé dve stretnutia boli prípravou na uskutočnenie hudobno-dramatického projektu formou *Divadlo fórum* na treťom stretnutí. Prostredníctvom prvých dvoch stretnutí, na ktorých sme sa venovali hudobno-dramatickým aktivitám, sme s participantmi nadväzovali kontakt a pripravovali ich na aktívnu interakciu potrebnú pri realizácii *Divadla fórum*. Na začiatku tretieho stretnutia sme v pozícii Jokera oboznámili participantov s tým, aký bude jeho priebeh. Herci (študenti našej katedry) uviedli príbeh

s témou drogovej závislosti. V nadväznosti naň sme viedli diskusiu, analyzovali problém, ktorý v príbehu nastal a snažili sa ho priamym zásahom do deja vyriešiť. Pod priamym zásahom do deja máme na mysli vstup participantov do jednotlivých obrazov a podanie návrhu ako danú situáciu optimálne riešiť k spokojnosti celej skupiny. Vstupom participantov do deja predchádzalo prideľovanie nálepiek (v troch farbách) jednotlivým postavám podľa toho, ako participant vnímal ich správanie v danej situácii. Okrem toho mali participant k dispozícii hudobné ukážky, ktoré vyberali na základe asociačných väzieb s atmosférou konkrétneho dramatického obrazu.

Napriek tomu, že *Divadlo fórum* neobsahuje primárne, resp. takmer vôbec zástoj hudobnej zložky, my sme sa rozhodli pre obohatenie tejto formy voľbou hudobných ukážok, ktorými sme sa snažili rozšíriť diapazón hudobného povedomia participantov o rôzne hudobné žánre. Zaradením hudby sme nesledovali len zatriktívnenie aktivít. Participantov sme oboznámili s výrazovými prostriedkami hudby (melódia, rytmus, tempo, dynamika), ktoré potom oni prepájali s pohybom, čím sme zlepšovali ich koncentráciu a schopnosť koordinácie. Aplikovaním hudby do hudobno-dramatických aktivít a *Divadla fórum* sme ich učili nachádzať súvislosti a podobnosti medzi hudobným a dramatickým obsahom napriek tomu, že nie všetci mali vyvinuté predpoklady k hudobnému a mimohudobnému mysleniu. Zástoj hudobnej zložky získal svoje opodstatnenie a miesto v našom výskume aj preto, že sme u participantov zvýšili motiváciu byť aktívnymi a zredukovali ich počiatočný ostych, dôkazom čoho sú aj kladné spätné väzby v ich záverečných reflexiách. Ako sa ukázalo, hudba mala v našom výskume pozitívny vplyv na aktivitu participantov a na ich chápanie dramatických („životných“) situácií.

Aplikáciou postupov *Divadla fórum* sme si stanovili za cieľ zvýšiť hodnotovú orientáciu narkomanov v oblasti motívov, hodnôt a postojov. Skutočnosť, že nie všetky výskumné skupiny boli pri výstupnom meraní kvantitatívnej časti výskumu úplné, sa stala limitujúcim faktorom pri analýze získaných výsledkov. Tieto by teda nebolo správne generalizovať. Ako sa ukázalo na základe vstupných pretestov a výstupných posttestov, jednotlivé motívy, hodnoty a postoje sa u narkomanov zväčša nezvýšili a výsledky boli rôznorodé podľa vplyvu okolností, na ktoré sme nemali dosah.

V snahe poukázať na význam *Divadla fórum* ako zmysluplného prostriedku v procese resocializácie však nesmieme obísť proces práce a stretnutí s participantmi ako celok, vrátane ich spätných väzieb (kvalitatívna časť výskumu), ktoré zväčša poukazujú na výraznú sebareflexiu. Participant vnímajú pozitívny prínos jednotlivých stretnutí, či už v zmysle umeleckom, osobnostnom, alebo sociálnom. Môžeme konštatovať, že sme prostredníctvom

Divadla fórum počas spolupráce s participantmi priaznivo pôsobili na vývoj ich hodnôt v oblasti morálky, umenia, sociálnych kompetencií, ale aj na komunikačné zručnosti, sebareflexiu, empatiu a kritické myslenie. Tým, že mali možnosť pretvárať divadelný príbeh podľa vlastných prianí a vyskúšať si „nanečisto“ konanie v krízových situáciách, aké zažívali aj v reálnom živote, mohli zachytiť retrospektívny odkaz na svoj život a prehodnotiť ho.

Nemôžeme predpokladať, že po takom krátkom čase (troch stretnutiach) dôjde u participantov k rapídne pozitívnej zmene, avšak na základe výsledkov predloženej práce (zvlášť kvalitatívna časť výskumu) máme dôvod predikovať, že nami navrhnutý model pôsobenia na drogovu závislých môže byť významný nielen ako jedna z foriem resocializačných opatrení pre drogovu závislú mládež. Môže byť aj príspevkom do kontextu širšieho vzdelávania mládeže, ktorú vnímame ako vekovú kategóriu najohrozenejšiu vznikom závislostí.

Summary

The main goal of the work was to verify the possibilities of using the *Forum Theater* form enriched with a musical component in the process of resocialization of drug addicts. Based on the literature, which confirmed that the use of the *Forum Theater* in facilities for the treatment of drug addicts is de facto absent, we decided to conduct research in a selected psychiatric hospital. We worked there with six groups of participants, where we took part on three meetings a month with each of them. The first two meetings were preparations for the realization of a music and drama project in the form of the *Forum Theater* at the third meeting. Through the first two meetings, in which we focused on music and drama activities, we established contact with the participants and prepared them for the active interaction needed in the implementation of the *Forum Theater*. At the beginning of the third meeting, in the position of Joker, we acquainted the participants with the procedure of the course. The actors (students of our department) told a story with the topic of drug addiction. Following it, we had a discussion, analysed the problem that arose in the story and tried to solve it by direct intervening in the story. By direct intervention in the story, we mean the entry of participants into individual images and the submission of a proposal on how to optimally solve the situation to the satisfaction of the whole group. The entry of participants into the story was preceded by the assignment of stickers (in three colours) to individual characters according to how the participants perceived their behaviour in a given situation. In addition, the participants had at their disposal musical demonstrations, which they selected on the basis of associations with the atmosphere of a particular dramatic image.

Despite the fact that the Theater Forum does not contain primarily, respectively almost not at all the standpoint of the music component, we decided to enrich this form by choosing musical demonstrations, by which we tried to extend the range of musical awareness of participants to various musical genres. By including music, we did not only monitor the attractiveness of activities. We acquainted the participants with the means of expression of music (melody, rhythm, tempo, dynamics), which they then connected with movement, thus improving their concentration and ability to coordinate.

By applying music to musical-dramatic activities and the *Forum Theater*, we taught them to find connections and similarities between musical and dramatic content, despite the fact that not all of them had developed preconditions for musical and non-musical thinking. The advocacy of the music component gained its justification and place in our research also because we increased the participants' motivation to be active and reduced their initial shyness, as evidenced by the positive feedback in their final reflections. As it turned out, music in our research had a positive effect on the activity of the participants and their understanding of dramatic ("life") situations.

By applying the procedures of the *Forum Theater*, we have set ourselves the goal of increasing the value orientation of drug addicts in the area of motives, values and attitudes. The fact, that not all research groups were complete in the output measurement of the quantitative part of the research, became a limiting factor in the analysis of the obtained results. Therefore, these would not be generalized correctly. As shown by input pretests and output posttests, individual motives, values, and attitudes did not generally increase among addicts, and the results varied according to the impact of circumstances beyond our control.

However, in an effort to point out the importance of the *Forum Theater* as a meaningful means in the process of resocialization, we must not bypass the process of work and meetings with participants as a whole, including their feedback (qualitative part of research), which mostly point to significant self-reflection. Participants perceive the positive contribution of individual meetings, either in artistic, personal or social terms. We can state that through the *Forum Theater*, during the cooperation with the participants, we had a positive effect on the development of their values in the field of morality, art, social competencies, but also on communication skills, self-reflection, empathy and critical thinking. By having the opportunity to transform a theatrical story to their own wishes and to experience "impure" behaviour in crisis situations, as they experienced in real life, they were able to capture a retrospective reference to their lives and rethink it.

We cannot assume that after such a short time (three meetings) there will be a rapid positive change of the participants, but based on the results of the presented work (especially the qualitative part of the research) we have reason to predict that our proposed model of action on drug addicts may be important not only as one from forms of resocialization measures for drug-addicted youth. It can also be a contribution to the context of wider youth education, which we perceive as the age group the most endangered by addiction.

Výber z použitej literatúry

Z literárnych zdrojov, ktoré sme uviedli v dizertačnej práci, vyberáme len tie, ktoré považujeme z hľadiska našej témy za nosné.

BOAL, A. 2006. *The aesthetics of the oppressed. Pedagogy of the oppressed*. New York : Routledge, 2006. 144 s. ISBN 978-0415371766.

BOAL, A. 2002. *Games for actors and non-actors*. 2. vyd. Londýn : Routledge, 2002. 301 s. ISBN 978-0415267083.

BOAL, A. 1970. The Joker System: And experiment by the Arena Theatre of São Paulo. In *Drama Review*. ISSN 00125962, 1970, vol. 14, no. 2, p. 93.

CZAPOW, C. – HEDLEWSKI, S. 1981. *Resocializační pedagogika*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 414 s.

DVOŘÁK, D. 2003. Sociální rehabilitace. In *Drogy a drogové závislosti 2 : Mezioborový přístup*. Praha : Úřad vlády České republiky, 2003. 640 s. ISBN 80-86734-05-6.

FELIX, B. 2013. *Hudobno-dramatické činnosti na základnej škole. Teória a prax*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2013. 94 s. ISBN 978-80-557-0614-6.

FREIRE, P. 2005. *Pedagogy of the oppressed*. New York : The Continuum International Publishing Group, 2005. 183 s. ISBN 978-0826412768.

GOGA-FERKO, M. 2013. Motivácia a hodnoty vo vzdelávaní dospelých. In *Acta andragogica* 3. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. s. 167-177. ISBN 978-80-223-3369-6.

HALAMA, P. – KLIMAS, J. 2006. Nápomocné faktory zmeny závislých klientov v procese resocializácie. In *Adiktologie*. ISSN 1213-3841, 2006, roč. 6, č. 3. s. 365-373.

HENDL, J. 1983. *Lidové divadlo Augusta Boala jako prostředek třídního boje v Latinské Americe*. Praha : Kulturní dům hl. m. Prahy, 1983. 105 s.

ICHOVÁ, E. 2008. Julian Boal v Jičíne. Divadlo utlačovaných a Boalové. In *Tvořivá dramatika*. ISSN 1211-8001, 2008, vol. 19, no. 1, p. 4-7.

KABÍČEK, P. – CSÉMY, L. – HAMANOVÁ, J. et al. 2014. *Rizikové chování v dospívání a jeho vztah ke zdraví*. Praha : TRITON, 2014. 343 s. ISBN 9788073877934.

- KALINA, K. et al. 2015. *Klinická adiktologie*. Praha : Grada, 2015. 640 s. ISBN 9788024743318.
- KALINA, K. 2008. *Terapeutická komunita : obecní model a jeho aplikace v léčbě závislostí*. Praha : Grada, 2008. 394 s. ISBN 978-80-247-2449-2.
- KLČOVANSKÁ, E. 2004. Hodnotová orientácia súčasnej mládeže a jej význam v pedagogickom procese. In *Radosť a Nádej*. 2004, roč. 7, č. 1, s. 15-25.
- KRESÁNEK, J. 2000. *Hudba a človek: hudobné myslenie – sociálna funkcia hudby – hudobná psychológia*. Bratislava : Hudobné centrum, 2000. 96 s. ISBN 80-88884-18-7.
- KUNÁK, S. 2014. *Vybrané možnosti primárnej prevencie negatívnych vplyvov na deti a mládež*. Bratislava : IRIS, 2014. 145 s. ISBN 978-80-89256-10-5.
- MACHKOVÁ, E. 2007. *Jak se učí dramatická výchova*. Praha : Akadémia múzických umení, 2007. 223 s. ISBN 978-80-7331-089-9.
- MAJZLANOVÁ, K. 2004. *Dramatoterapia v liečebnej pedagogike*. Bratislava : Iris, 2004. 196 s. ISBN 80-89018-65-3.
- MATOUŠEK, O. – KOLÁČKOVÁ, J. – KODYMOVÁ, P. 2005. *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 807367002X.
- NEŠPOR, K. 2011. *Návykové chování a závislost*. Praha : Portál, 2011. 176 s. ISBN 978807367900.
- ŠVAŘÍČEK, R. – ŠEĐOVÁ, K. et al. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- UCHYTILOVÁ, Barbora. 2003. Divadlo forum Augusta Boala. In *Tvořivá dramatika*. ISSN 1211-8001, 2003, vol. 14, no. 2, p. 1-4.
- VALENTA, J. 1998. *Metody a techniky dramatické výchovy*. Praha : Agentura Strom, 1998. 352 s. ISBN 9788024718651.
- VALENTA, M. 2011. *Dramaterapie*. 4. vyd. Praha : Grada Publishing, 2011. 264 s. ISBN 9788024738512.
- VONKOMER, J. 1992. *Dotazník na zisťovanie hodnotových orientácií, postojov k hodnotám a motivácie výkonu (HO-PO-MO) : Príručka*. Brno : Psychodiagnostika, 1992. 93 s.
- VOŽECHOVÁ, J. 2012. *Paradivadelní systémy v prevenci sociálně patologických jevů*. [Dizertačná práca]. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. 149 s.
- ZAJÍČKOVÁ, K. 2012. *Využití expresivních terapií v procesu léčby drogových závislostí*. [Bakalárska práca]. Brno : Masarykova univerzita, 2012. 93 s.
- ZIMA, J. 1961. *Expresivita slova v současné češtině*. Praha : Academia, 1961.

ŽIAKOVÁ, E. 2012. *Sociálna práca – teoretické východiská a praktické kontexty*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012. 286 s. ISBN 9788070978702.

Internetové zdroje:

HABRMANOVÁ, S. 2017. *Základom všetkého je prevencia. Aj voči závislostiam* [online]. 2017 [cit. 2018-10-10]. Dostupné na internete:

<http://vedanadosah.cvtisr.sk/zakladom-vsetkeho-je-prevencia-aj-voci-zavislostiam>

KUBA, P. Stačí povedať: „NIE!“ *In Ludus divadlo* [online]. [cit. 2018-10-11]. Dostupné na internete: <http://www.ludusdivadlo.sk/index.php?page=texty>

LEEDER, A. – WIMMER, C. 2006. Voices of Pride: Drama Therapy with Incarcerated Women. In *Inside and Out, Women, Prison, and Therapy* [online]. 2006, 29 (3/4) [cit. 2018-10-12]. s. 1–28. Dostupné na internete:

https://pages.uoregon.edu/healarts/pdf/VOP_04_14_06%20WIT.pdf

REMSOVÁ, L. 2007. Duha touhy: Terapie nebo divadlo? In *Gymnasion*. ISSN 1214-603X, 2000, č. 8, s. 52-56.

ŠÍROVÁ, L. 1999. Resocializácia aktuálne abstínujúcich drogovzo závislých z aspektu sociálnej andragogiky. In *Alkoholizmus a drogové závislosti (Protialkoholický obzor)* [online]. 1999, roč. 34, č. 4 [cit. 2018-10-10]. s. 239-249. Dostupné na internete:

<http://www.adzpo.sk/images/articles/adzpo-1999-34-4-239-249.pdf>

Vedecká, publikačná a umelecká činnosť doktoranda

Vedecká činnosť

- Riešiteľ projektu č. VI/1/2019 UGA 2019 v oblasti Umenie
- Riešiteľ projektu č. VI/1/2018 UGA 2018 v oblasti Umenie
- Pedagogické pôsobenie *Divadla fórum* v procese resocializácie látkovo a nelátkovo závislých (KEGA 2018 – 2020, spoluriešiteľ)

Publikačná činnosť

ADM Vedecké práce v zahraničných časopisoch registrovaných v databázach Web of Science alebo SCOPUS

- GÁLISOVÁ, L. – SONDOROVÁ, D. 2019. Forum theatre as a means of risk youth resocialization. In: *Ad Alta : Journal of Interdisciplinary Research*. - ISSN 1804-7890, roč. 9, č. 2 (2019), s. 42-46. I.

AFD Publikované príspevky na domácich vedeckých konferenciách

- GÁLISOVÁ, L. 2019. Začiatky vývoja folkovej piesne na Slovensku. In: *Nonartificiálna hudba v edukácii : zborník príspevkov z elektronickej vedeckej konferencie projektu KEGA – Nonartificiálna hudba vo vokálnej edukácii*. Konferencia sa koná pod záštitou dekana Pedagogickej fakulty UKF v Nitre doc. PaedDr. Gábora Pintesa, PhD. 20. – 24. mája 2019 ; editorka Iveta Štrbák Pandiová. - 1. vyd. - Nitra : UKF, 2019. - ISBN 978-80-558-1445-2, s. 58-69.
- GÁLISOVÁ, L. 2020. História folkovej piesne v Čechách. In: *Horizonty umenia 6 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej webovej konferencie*. 20.10.2019 – 01.11.2019. - Banská Bystrica : Akadémia umení, 2019. - ISBN 978-80-8206-028-0, s. 14-15. I.

AFC Publikované príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách

- GÁLISOVÁ, L. 2018. Hudobno-dramatické aktivity ako prostriedok resocializácie drogovovo závislých. In: *MMK 2018 : recenzovaný zborník príspevků mezinárodní vědecké konference MMK 2018 : Mezinárodní Masarykova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky*, 17. – 21.12.2018. - Hradec Králové : Magnanimitas, 2018. – ISBN 978-80-87952-27-6, s. 645-653. I.
- GÁLISOVÁ, L. 2019. Výskyt sociálnopatologických javov v období adolescence. In: *Sapere Aude 2019 : společnost a profese učitele. Recenzovaný zborník příspěvků vědecké konference s mezinárodní účastí*, Hradec Králové 27. – 29. května 2019. - Hradec Králové : Magnanimitas, 2019. - ISBN 978-80-87952-29-0, s. 233-242. I.
- GÁLISOVÁ, L. – SONDOROVÁ, D. 2019. The Theatre of the Oppressed as a prevention tool of At-risk behaviour among adolescents. In: *QUAERE 2019 : recenzovaný zborník příspěvků interdisciplinární mezinárodní vědecké konference doktorandů a odborných asistentů*. - Hradec Králové : Magnanimitas, 2019. - ISBN 978-80-87952-30-6, s. 741-746.

BDF Odborné práce v ostatných domácich časopisoch

- GÁLISOVÁ, L. – SONDOROVÁ, D. 2017. Melos-Étos : 14. medzinárodný festival súčasnej hudby. In: *Slovenská hudba : revue pre hudobnú kultúru*. - ISSN 1335-2458, roč. 43, č. 4 (2017), s. 409-420. I.

ADF Vedecké práce v ostatných domácich časopisoch

- GÁLISOVÁ, L. 2019. Úloha hudobnej zložky v technike Divadlo fórum. In: *Slovenská hudba : revue pre hudobnú kultúru*. - ISSN 1335-2458, roč. 45, č. 4 (2019), s. 382-388. I.

Umelecká činnosť

- **15.1.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Radošina): Interpretačný výkon
- **21.1.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Bojná): Interpretačný výkon

- **4.2.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Zohor): Interpretáčny výkon
- **11.2.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Horná Krupá): Interpretáčny výkon
- **28.2.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Hlohovec): Interpretáčny výkon
- **8.3.2017** – muzikál *Pomáda* – Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre: Interpretáčny výkon
- **26.3.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Nitrianska Blatnica): Interpretáčny výkon
- **31.3.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Piešťany): Interpretáčny výkon
- **8.4.2017** – *Džezové pašie* – Kostol Nanebovzatia Panny Márie na Kalvárii v Nitre: Interpretáčny výkon
- **11.4.2017** – *Džezové pašie* – Koncertná sála Župného domu v Nitre: Interpretáčny výkon
- **23.4.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Ludanice): Interpretáčny výkon
- **28.4.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (RND – Bratislava): Interpretáčny výkon
- **6.5.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Dolné Saliby): Interpretáčny výkon
- **11.6.2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Dechtice): Interpretáčny výkon
- **18.6. 2017** – divadlo Hlavina – *Lod' svet* (Smolenice): Interpretáčny výkon
- **3.10.2017** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Veľké Ripňany): Interpretáčny výkon
- **25.11.2017** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Čachtice): Interpretáčny výkon
- **10.12.2017** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* – premiéra (Radošina): Interpretáčny výkon
- **16.12.2017** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* – 1. premiéra (Radošina): Interpretáčny výkon
- **7.1.2018** – Vianočný koncert – Kostol Najsvätejšej Trojice v Radošine: Interpretáčny výkon
- **12.1.2018** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Radošina): Interpretáčny výkon
- **13.1.2018** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Radošina): Interpretáčny výkon
- **30.1.2018** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Hlohovec): Interpretáčny výkon
- **2.2.2018** – *Grand bal* – XXV. Francúzsky reprezentačný ples v Topoľčanoch: Moderovanie
- **16.2.2018** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Piešťany): Interpretáčny výkon
- **24.2.2018** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Bojná): Interpretáčny výkon

- **28.3.2018** – Koncert študentov a pedagógov Katedry hudby PF UKF v Nitre pri príležitosti Dňa učiteľov: Interpretačný výkon
- **15.4.2018** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Sasinkovo): Interpretačný výkon
- **17.4.2018** – účasť na celoslovenskej interpretačnej súťaži s medzinárodnou účasťou *Študentská umelecká činnosť* v Ružomberku (ansámbl Ad libitum – 1. miesto a cena dekana): Interpretačný výkon
- **24.4.2018** – *ŠVOUČ* na Katedre hudby PF UKF v Nitre (ansámbl Ad libitum – 1. miesto a laureát): Interpretačný výkon
- **3.5. – 5.5.2018** – spevácka príprava sólistov, propagácia, zabezpečenie tlače propagačných materiálov, inšpícia – muzikál *Jesus Christ Superstar* (Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre)
- **4.5.2018** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (RND v Bratislave): Interpretačný výkon
- **19.5.2018** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Dolný Lopášov): Interpretačný výkon
- **19.8.2018** – *Od Hlaviny po sýpku* – výber najúspešnejších scénok a piesní Divadla Hlavina (Radošinská sýpka v Radošine): Interpretačný výkon
- **21.10.2018** – divadlo Hlavina – *Ako sme sa hľadali* (Dechtice): Interpretačný výkon
- **9.12.2018** – divadlo Hlavina – *Mám okno* (Veľké Ripňany): Interpretačný výkon
- **16.12.2018** – divadlo Hlavina – *Mám okno* – premiéra (Radošina): Interpretačný výkon
- **21.12.2018** – divadlo Hlavina – *Mám okno* – 2. premiéra (Radošina): Interpretačný výkon
- **6.1.2019** – divadlo Hlavina – *Mám okno* (Radošina): Interpretačný výkon
- **27.1.2019** – divadlo Hlavina – *Mám okno* (Dechtice): Interpretačný výkon
- **9.2.2019** – divadlo Hlavina – *Mám okno* (Sasinkovo): Interpretačný výkon
- **10.3.2019** – divadlo Hlavina – *Mám okno* (Bojná): Interpretačný výkon
- **26.4.2019** – divadlo Hlavina – *Mám okno* (Piešťany): Interpretačný výkon
- **3.5.2019** – divadlo Hlavina – *Mám okno* (Bratislava): Interpretačný výkon
- **7.5.2019** – kurz – *Divadlo Fórum v procese resocializácie* (Domov dôchodcov Šaľa)
- **24.5.2019** – divadlo Hlavina – *Mám okno* (Empírové divadlo Hlohovec): Interpretačný výkon

- **3.6.2019** – vystúpenie na výstave pod názvom *EVA KRISTÍNOVÁ* (Dom Matice slovenskej v Nitre): Interpretačný výkon
- **21.6.2019** – muzikál *Jesus Christ Superstar* (otvorenie Multifunkčnej športovej haly v Záhorskej Bystrici) – spevácka príprava sólistov, propagácia, zabezpečenie tlače propagačných materiálov: Inšpícia
- **4.7.2019** – divadelný workshop – *Mladý divadelník* (Nitrianska letná univerzita)
- **9.8.2019** – koncert *Lenka Gálisová Quartet* (Žilina): Interpretačný výkon
- **30.8.2019** – koncert *Lenka Gálisová Quintet* (Radošinská sýpka v Radošine): Interpretačný výkon
- **23.11.2019** – divadlo Hlavina – *Konečná stanica* (Modranka): Interpretačný výkon
- **8.12.2019** – divadlo Hlavina – *Konečná stanica* (Veľké Ripňany): Interpretačný výkon
- **15.12.2019** – divadlo Hlavina – *Konečná stanica* – premiéra (Radošina): Interpretačný výkon
- **19.12.2019** – Vianočný koncert so Swingless Jazz Ensemble (Music a cafe Nitra): Interpretačný výkon
- **21.12.2019** – divadlo Hlavina – *Konečná stanica* – 2. premiéra (Radošina): Interpretačný výkon
- **11.1.2020** – divadlo Hlavina – *Konečná stanica* (Radošina): Interpretačný výkon
- **14.2.2020** – divadlo Hlavina – *Konečná stanica* (Piešťany): Interpretačný výkon
- **8.3.2020** – divadlo Hlavina – *Konečná stanica* (Prašice): Interpretačný výkon